

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่อง การศึกษาปัญหาสังคมและค่านิยมของเยาวชนไทยในรายการโทรทัศน์ “หลุมดำ” ได้นำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ที่จะนำมาเป็นกรอบแนวคิดในการนำเสนอและวิเคราะห์ข้อมูล ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาสังคม
2. แนวคิดเกี่ยวกับค่านิยม
3. แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหา
4. แนวคิดเกี่ยวกับรายการสารคดี
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับปัญหาสังคม

รายการ “หลุมดำ” เป็นรายการสารคดีที่สะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์ภัยมืดของสังคมที่หลายคนอาจไม่เคยทราบ หรือมองข้ามความอันตรายจากสิ่งต่างๆรอบตัวเรา จนเกิดเป็นปัญหาสังคมต่างๆที่ควรต้องได้รับการแก้ไข เนื่องจากทุกสิ่งในโลกนี้มี 2 ด้าน ทั้งด้านบวกและด้านลบ จะมีสักกี่คนที่สามารถรู้ทันหรือระวังสิ่งที่เป็นด้านลบที่สอดแทรกมาพร้อมกับสิ่งที่เป็นด้านบวกอยู่เสมอ รายการนี้จึงเปรียบเสมือนกระจกที่สะท้อนให้เห็นถึงสิ่งที่เป็นด้านลบ ด้านมืดที่จะเกิดขึ้นรอบๆตัวเรา

ปัญหาสังคมเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตในสังคมของมนุษย์ เพราะมนุษย์นั้นมีความสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่ไม่หยุดนิ่ง (Dynamic) ความสัมพันธ์นี้จึงมีความเป็นระเบียบ (organization) หรือเสียระเบียบ (disorganization) เมื่อการจัดระเบียบไม่ดีนัก (poor organization) หรือเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ 2526: 2) ความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่เป็นระเบียบนี้เรียกว่า ปัญหาสังคม

ปัญหาสังคมนั้นจะส่งผลกระทบต่อบุคคลแตกต่างกันไป บางคนอาจจะไม่ได้รับผลกระทบนั้นเลย ปัญหาสังคมในปัจจุบันจำนวนมากก็ไม่ได้เป็นปัญหามาก่อน และสิ่งที่ไม่ได้เป็นปัญหาในปัจจุบันก็อาจจะกลายเป็นปัญหาสังคมในอนาคตได้ หรือสิ่งที่เคยเป็นปัญหาในอดีต พอมาถึงปัจจุบันก็ไม่ได้เป็นปัญหาอีกต่อไปแล้ว ดังนั้นจึงต้องมีการนิยามความหมายของปัญหาสังคม

Raab และ Selznick (1959: 3-5) อธิบายว่าปัญหาสังคมจะต้องประกอบด้วย 1) ความสัมพันธ์ของบุคคลกลุ่มหนึ่ง ไปมีผลกระทบต่อบุคคลอีกกลุ่มหนึ่ง 2) สังคมไม่สามารถควบคุมบุคคลให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของสังคมนั้นได้

Rubington และ Weinburg (1971: 6) ถือว่าปัญหาสังคม คือ สถานการณ์ที่ไม่สอดคล้องกับค่านิยมของคนจำนวนมากในกลุ่มหรือสังคมใดสังคมหนึ่ง จึงได้ตกลงใจที่จะจัดการแก้ไขสถานการณ์นั้นให้กลับสู่สภาพปกติหรือให้มีสภาพดีขึ้น

ส่วน Horton และ Leslie (1970: 6) กล่าวว่าปัญหาสังคมเป็นภาวะอย่างหนึ่งที่เกิดผลกระทบต่อบุคคลจำนวนมากพอสมควร เป็นภาวะที่ไม่พึงปรารถนาของสังคม และมีความเห็นว่าสภาวะนั้นสามารถกระทำบางอย่างเพื่อแก้ไขโดยการกระทำทางสังคมร่วมกันบางประการเพื่อแก้ไขสภาวะที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการให้คำนิยามของปัญหาที่หลากหลาย แต่พอที่จะสรุปลักษณะพื้นฐานบางประการของปัญหาสังคมได้ดังนี้ (Cuber 1963: 656)

1. ปัญหาสังคม ขึ้นอยู่กับการพิจารณาจากคุณค่าของคนในสังคมนั้นๆ ว่าเป็นปัญหาหรือไม่
2. ปัญหาสังคมเกิดจากสาเหตุหลายปัจจัย ซึ่งสาเหตุเหล่านี้สามารถที่จะบ่งชี้ได้
3. การแก้ไขหรือปรับปรุงปัญหาสังคมนั้น มีผลกระทบหลายทางหรือหลายสาขาร่วมกัน

4. ปัญหาสังคม เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างใกล้ชิด ปัญหาอาจเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม บางปัญหามานำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมบางอย่างก็เป็นผลมาจากการขจัดปัญหาสังคมหรือทำให้ปัญหาลดลง

5. ปัญหาสังคมมีผลกระทบต่อกลุ่มต่างๆ และชั้นทางสังคมต่างๆ ในสังคมแตกต่างกันไป

6. ปัญหาสังคมแต่ละปัญหา มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน บางปัญหาก็เพิ่มความรุนแรงให้แก่ปัญหาอื่น และบางทีก็ก่อให้เกิดอีกปัญหาหนึ่งได้

7. ปัญหาสังคมอาจเกิดขึ้นจากการควบคุมทางสังคม (กฎหมาย) ซึ่งประเมิกันแล้วว่าดีสำหรับส่วนรวม แต่มีผลทำให้เกิดปัญหาสังคมอื่นขึ้นได้

8. บุคคลไม่ว่าจะพยายามอย่างไรก็ไม่อาจป้องกันตนเองให้พ้นจากอิทธิพลของปัญหาสังคมได้ ในหลายกรณีบุคคลทั้งหลายได้รับผลกระทบมากบ้างน้อยบ้างตามแต่กรณี

องค์ประกอบของปัญหาสังคม

องค์ประกอบของปัญหาสังคมมี 4 ประการ คือ (Horton and Leslie, 1970: 6)

1. สภาพการณ์นั้นจะต้องกระทบกระเทือนบุคคลจำนวนมาก
2. สภาพการณ์นั้นอยู่ในวิถีทางที่ไม่พึงปรารถนา
3. บุคคลจำนวนหนึ่งมีความเห็นร่วมกันว่าควรแก้ไข และเชื่อว่าจะสามารถแก้ไขได้
4. จะต้องมีการกระทำร่วมกันจากหลายฝ่ายเพื่อแก้ไขสถานการณ์

ประเภทของปัญหาสังคม

แนวคิดในการจำแนกประเภทของปัญหาสังคมมีหลายแนวคิด ซึ่งอาจจำแนกตามเกณฑ์ของแต่ละบุคคลได้หลายแบบ กล่าวคือ

Mckee (1969: 6) แบ่งประเภทของปัญหาสังคมตามลักษณะความสัมพันธ์ในสังคม ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับสังคม (หรือปัญหาการปรับตัวของปัจเจกชนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม) เช่น

- 1.1 ปัญหาวัยรุ่น
- 1.2 ปัญหาคนชรา
- 1.3 ปัญหาอาชญากรรม
- 1.4 ปัญหายาเสพติด
- 1.5 ปัญหาพฤติกรรมเบี่ยงเบน
- 1.6 ปัญหาโรคจิต ฯลฯ

2. ปัญหาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่อกลุ่ม (หรือปัญหาการจัดระเบียบภายในสังคม) คือ

- 2.1 ปัญหาการขัดแย้งระหว่างศาสนิกชนต่างศาสนา
- 2.2 ปัญหาการขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติ
- 2.3 ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม
- 2.4 ปัญหาสิ่งแวดล้อม
- 2.5 ปัญหาความยากจน
- 2.6 ปัญหาประชากร ฯลฯ

ส่วน Weinburg (1970: 58) พิจารณาปัญหาสังคมจากลักษณะสังคมเมืองที่ซับซ้อน สืบค้นในปัจจุบัน ได้แบ่งประเภทของปัญหาสังคมเป็น 2 ประเภท คือ

1. ปัญหาสังคมที่สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี อันมีผลทำให้เมืองเล็กขยายตัวเป็นนครใหญ่และนครอุตสาหกรรม ได้แก่

- 1.1 ปัญหาประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว
 - 1.2 ปัญหาการอพยพของชาวชนบทเข้าสู่เมือง
 - 1.3 ปัญหาความไม่เพียงพอของที่อยู่อาศัยและแหล่งเสื่อมโทรม
 - 1.4 ปัญหาการวางผังเมืองไม่เหมาะสม
 - 1.5 ปัญหาความขัดแย้งทางเชื้อชาติ
 - 1.6 ปัญหาความไม่สะดวกของการคมนาคมขนส่ง
 - 1.7 ปัญหาอุบัติเหตุโดยรถยนต์
 - 1.8 ปัญหาสภาวะแวดล้อมเป็นพิษ
 - 1.9 ปัญหาการว่างงาน
 - 1.10 ปัญหาคนชราถูกทอดทิ้ง
 - 1.11 ปัญหาการฉ้อราษฎร์บังหลวง
2. ปัญหาที่สืบเนื่องมาจากพฤติกรรมเบี่ยงเบนและการเสียระบบทางสังคม ได้แก่
- 2.1 ปัญหาการหย่าร้าง
 - 2.2 ปัญหาเยาวชนอาชญากรรม
 - 2.3 ปัญหาอาชญากรรม
 - 2.4 ปัญหาความผิดปกติทางจิต
 - 2.5 ปัญหาสารเสพติด
 - 2.6 ปัญหาการฆ่าตัวตาย
 - 2.7 ปัญหาโสเภณี

ที่กล่าวถึงและแบ่งประเภทปัญหาสังคมกันโดยทั่วไป มี 3 ประเภท (โกศล วงศ์สวรรค์ และสถิต วงศ์สวรรค์, 2543: 39) ดังนี้

1. ปัญหาทางเศรษฐกิจ คือ ภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจที่คนในสังคมจำนวนมากรู้สึกว่าถูกคุกคามคุณค่าของตน และต้องการจะแก้ไขให้ดีขึ้น ได้แก่

- 1.1 ปัญหาความยากจน

- 1.2 ปัญหาค่าครองชีพสูง
- 1.3 ปัญหาการอพยพของชาวชนบทสู่เมือง
- 1.4 ปัญหาความแออัด
- 1.5 ปัญหาการว่างงาน
- 1.6 ปัญหาด้านพลังงาน

2. ปัญหาทางการเมือง คือ ภาวะการณ์ทางการเมืองที่คนในสังคมจำนวนมากรู้สึกว่าถูกคุกคามคุณค่าของตน และต้องการจะแก้ไขให้หมดไปหรือเบาบางลง ได้แก่

- 2.1 ปัญหาคอร์รัปชัน
- 2.2 ปัญหาสงคราม
- 2.3 ปัญหากลุ่มผลประโยชน์และกลุ่มอิทธิพล

3. ปัญหาทางสังคม คือ ภาวะการณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่คนในสังคมเป็นจำนวนมากรู้สึกว่าถูกคุกคามต่อคุณค่าของตน จึงต้องการที่จะแก้ไข ได้แก่

- 3.1 ปัญหาความผิดปกติทางจิตและรกร่วมเพศ
- 3.2 ปัญหาโสเภณี
- 3.3 ปัญหาอัตวินิบาตกรรม
- 3.4 ปัญหาความเสื่อมโทรมของศีลธรรม วัฒนธรรม และจิตใจ
- 3.5 ปัญหาเกี่ยวกับค่านิยม
- 3.6 ปัญหาอาชญากรรม
- 3.7 ปัญหายาเสพติด
- 3.8 ปัญหาความไม่เป็นระเบียบในครอบครัว
- 3.9 ปัญหาเด็กเร่ร่อน
- 3.10 ปัญหาประชากร
- 3.11 ปัญหาคนชราขาดคนดูแล
- 3.12 ปัญหาคนพิการ
- 3.13 ปัญหาการขาดการศึกษา

- 3.14 ปัญหาสุขภาพอนามัยและโรคภัยไข้เจ็บ
- 3.15 ปัญหาที่อยู่อาศัยและแหล่งเสื่อมโทรม
- 3.16 ปัญหาการจราจรและอุบัติเหตุโดยรถยนต์
- 3.17 ปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ

ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นปัญหาโดยรวมที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ส่วนประเด็นปัญหาสังคมที่เกี่ยวข้องกับเยาวชนนั้น มีผู้ทำการวิเคราะห์และศึกษาไว้ดังนี้

เพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ (2549) ศึกษาถึงปัญหาจากพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของเยาวชน ซึ่งมีดังต่อไปนี้

1. เด็กติดพนันบอล เล่นเกมพนันต่างๆ ไม่เกรงกลัวกฎหมาย และไม่เสียดายเงิน
2. เด็กเล่นเกมคอมพิวเตอร์อย่างหมกมุ่น และชอบเกมที่รุนแรงมีค่านิยมผิดๆ
3. เด็กเข้าแชทรูม (Chat Room) ใช้ถ้อยคำลามกคุยเรื่องเพศ ใช้ภาษาไทยที่วิบัติ
4. เด็กเข้าโพสต์ทางอินเทอร์เน็ต หาคู่ เสนอตัวให้คู่นอน โซวเครื่องเพศให้คนดู
5. เด็กดาวน์โหลดรูปจากอินเทอร์เน็ตไว้ดู ส่งภาพร่วมเพศทางมือถือ
6. เด็กมีเพศสัมพันธ์ตั้งแต่ชั้นมัธยม ไม่ใส่ใจยุ่งยาก ชอบเปลี่ยนคู่นอน
7. เด็กมั่วเรื่องเพศ ไปเที่ยวเรค ไปรับน้องใหม่ ไปทัศนศึกษา ตั้งหน้าหาคู่นอน
8. เด็กชอบเที่ยวกลางคืนต่างๆ ที่อายุไม่ถึง แต่งตัวเป็นบัตรเชิญหาคู่นอน
9. เด็กผู้หญิงติดการ์ตูนญี่ปุ่นที่มีแต่เรื่องเพศองอมนแถม เกิดค่านิยมที่ผิดๆ
10. เด็กผู้ชายริษมขึ้นผู้หญิงตั้งแต่ยังอยู่ชั้นมัธยม ไปจนอยู่มหาวิทยาลัย
11. เด็กใช้เงินฟุ่มเฟือยเกินตัว พ่อแม่ไม่มีเงินให้ก็เลยขายตัว ทั้งหญิงและชาย

12. เด็กนักศึกษาอายุกันทั้งๆ ที่ยังขอเงินพ่อแม่ ท้องก็ทำแท้งหรือเอาลูกไปทิ้ง
13. เด็กไม่ฟังพ่อแม่ เชื่อแต่ดารานักร้อง (บางคน) ที่เป็นตัวอย่างไม่ดี
14. เด็กอ้างแต่เรื่องสิทธิส่วนบุคคลเพื่อจะทำทุกอย่างที่ต้องการ ไม่สนใจศีลธรรม
15. เด็กติดยาเสพติดแล้วก็ต่อต้านการมีว่เรื่องเพศ ไม่เคยคิดถึงศีลธรรม
16. เด็กออกมาซึ่งรถตามถนนสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน
17. เด็กเที่ยวดึกดื่น จอดรถผิดกฎหมาย ไม่สนใจว่าใครจะเดือดร้อน
18. เด็กดื่มเหล้าเมายาแล้วขับรถชนชาวบ้าน สร้างความสูญเสียให้คนอื่น
19. เด็กไม่ชอบเรียนหนังสือ ไม่สนใจสาระเอาแต่สนุก ไร้สำนึกรับผิดชอบ
20. เด็กยกพวกตีกันเพราะบ้าศักดิ์ศรี และไม่รู้จักคิด

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ยึดหลักเกณฑ์ในการแบ่งประเภทปัญหาสังคมตามแนวคิดที่กล่าวถึงกันทั่วไปข้างต้นนี้ (โกศล วงศ์สวรรค์ และสถิต วงศ์สวรรค์, 2543 และเพ็ญนภา ทรัพย์เจริญ, 2549) โดยคัดเฉพาะปัญหาสังคมที่เป็นปัญหาของเยาวชนไทยในปัจจุบัน

2. แนวคิดเกี่ยวกับค่านิยม

นอกจากการสะท้อนปัญหาสังคมต่างๆ ในรายการ "หลุมดำ" แล้ว รายการนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมของเยาวชนไทยในปัจจุบันที่ไม่ควรนิยม หรือเป็นค่านิยมด้านลบที่นับวันยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น จากการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามา ควบคู่กับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ความทันสมัย และสื่อมวลชนที่มีอิทธิพลในการนำเสนอเรื่องราวข้อมูลต่างๆ ที่ไม่ได้คำนึงถึงประโยชน์ของผู้ชมเป็นสำคัญ รายการนี้จึงนำค่านิยมด้านลบต่างๆ มาตีแผ่เพื่อให้คนใน

สังคมได้รับรู้ โดยเฉพาะครอบครัว สถาบันการศึกษา และหน่วยงานของรัฐได้ตระหนักถึงความน่ากลัวและอันตรายอันเนื่องมาจากค่านิยมที่ผิดๆของเยาวชนในปัจจุบันนี้ และร่วมกันหาหนทางป้องกัน และแก้ไขได้ทัน่วงที

โดยมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้คำจำกัดความของคำว่าค่านิยมไว้ต่างๆกันไป

คลุคคอง (Kluckhohn, 1962 อ้างถึงในฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ, 2522) ได้ให้ความหมายว่า "ค่านิยม คือ ความปรารถนาต่างๆที่เป็นความต้องการ ซึ่งมีความรู้สึกว่าจะถูกต้อง และเป็นความต้องการเพื่อเราเองหรือผู้อื่น"

ฮอลท์ (Hault, 1969) ได้ให้ความหมายว่าค่านิยม คือ "สิ่งที่กลุ่มสังคมหนึ่งๆเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าสมควรแก่การกระทำ น่ากระทำ น่ายกย่อง หรือเห็นว่าถูกต้อง"

สนิท สมัครการ (2524) ได้สรุปความหมายของค่านิยมไว้ว่า "หมายถึงแนวคิด แนวทางปฏิบัติต่างๆที่คนในแต่ละวัฒนธรรมมีความนิยมชมชอบ เลือกริยหรือยึดถือเอามาเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมต่างๆของตน"

พัทยา สายหู (อ้างถึงใน อภิญญา ศรีรัตนสมบุญ 2534) อธิบายความหมายของค่านิยมว่า คือ "ความรู้สึกหรือความเชื่อของแต่ละบุคคลว่าสิ่งหนึ่งนั้นเป็นสิ่งที่น่าชื่นชม น่ามี น่ากระทำ ปกติบุคคลแต่ละคนมีค่านิยมของตนเองต่อสิ่งหรือการกระทำต่างๆที่ตนเองมีอยู่ กระทำอยู่ หรืออยากมี อยากกระทำ ถ้ามีโอกาสทำได้หรือเมื่อยังไม่มีโอกาสของตนเองก็ชื่นชมเวลาเห็นผู้อื่นมีหรือกระทำ"

วีระ บำรุงสุข (2520) เขียนถึงความหมายของค่านิยมไว้ว่า "ค่านิยม (Value) คือ ความสำคัญ ความมีประโยชน์และความดีที่มนุษย์กำหนดไว้ในสิ่งต่างๆในสังคมของเขา และการกำหนดความมีค่า ความสำคัญ ความมีประโยชน์หรือความดีนี้อาศัยเกณฑ์ซึ่งมาจากระบบความคิด ที่เกิดมาจากศาสนา ปรัชญา หรือประสบการณ์ของมวลชนในสังคมนั้น"

ไพฑูรย์ เครือแก้ว (2531) ให้ความหมายของค่านิยมว่า "เป็นสิ่งที่คนสนใจ สิ่งที่คนปรารถนาจะได้ ปรารถนาจะเป็นหรือกลับกลายมาเป็น เป็นสิ่งที่คนถือว่าเป็นสิ่งบังคับต้องทำ ต้องปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนบูชายกย่อง และมีความสุขที่จะได้เห็นได้ฟังได้เป็นเจ้าของ ค่านิยมของสังคมจึง

เป็น "วิถีของการจัดรูปความประพฤติ" ที่มีความหมายต่อบุคคลและเป็นแบบฉบับความคิดที่หนักแน่นสำหรับยึดถือในการปฏิบัติตัวของคนในสังคม"

ศรีนวล พูลเลิศ (2549) กล่าวว่า "ค่านิยม หมายถึง สิ่งที่สังคมถือว่ามีค่าพึงปรารถนา ต้องการให้เป็นเป้าหมายของสังคมและปลูกฝังให้สมาชิกของสังคมยึดถือเป็นเป้าหมายในการดำเนินชีวิตควรหลีกเลี่ยง เช่น ความยากจน สิ่งมีคุณค่าน่าปรารถนาหรือนำความสุขมาให้มีทั้งเป็นวัตถุและไม่เป็นวัตถุ"

จากความหมายของค่านิยมที่กล่าวมาทั้งหมด สรุปได้ว่า ค่านิยม (Value) คือสิ่งที่กลุ่มคนหรือสังคมหนึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า เป็นสิ่งถูกต้อง ดีงาม น่ายกย่องและควรปฏิบัติ เป็นสิ่งที่คนในสังคมนั้น ๆ ยึดถือและช่วยในการตัดสินใจเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำ เช่น ค่านิยมในการประหยัด อุดออม ค่านิยมในการมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย ค่านิยมในการใช้ของไทย กินของไทย เป็นต้น

ที่มาของค่านิยม

วิเชียร รักการ (2529) ได้อธิบายถึงการเกิดค่านิยมขึ้นในสังคมไว้ว่า ค่านิยมนั้นเกิดจากความจำเป็นหรือความต้องการของสังคมมนุษย์ในขั้นแรก ต่อมาก็จะเกิดความชอบหรือความสนใจติดตามมา ความชอบนี้ย่อมกระตุ้นให้เกิดความนิยม หรือ ความเข้าใจในคุณค่านั้นแล้วกลายเป็นค่านิยมขึ้นมา ค่านิยมที่ก่อตัวอยู่ระยะเวลาหนึ่งที่นานพอสมควร ก็ย่อมจะต้องกระตุ้นให้เกิดสภาวะที่รุ่มร้อน หรือพร้อมที่จะกระทำอยู่ในใจที่เรียกว่าทัศนคติ (Attitude) นั้นเอง

สำหรับค่านิยมในสังคมไทยนั้น อานนท์ อาภาภิรมย์ (2515) ได้อธิบายว่าที่มาของค่านิยมในสังคมไทยคือ

1. ศาสนาพุทธ
2. ศาสนาพราหมณ์

3. ระบบศักดิ์นา
4. ระบบเกษตรกรรม
5. ความเชื่อในเรื่องอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ประเภทของค่านิยม

ค่านิยมมีอยู่มากมายหลายประเภท ผู้ทรงคุณวุฒิหลายๆท่านได้แบ่งประเภทของค่านิยมตามความเห็นแตกต่างกันไปดังนี้

สุนทรีย์ โคมิน (1985) ได้แบ่งประเภทของค่านิยมไว้พอสรุปได้ว่า ค่านิยมอาจได้รับการกล่าวอ้างถึงว่าเป็นแบบอย่างความประพฤติ (Modes of conduct) หรือเป็นจุดหมายของการมีชีวิตอยู่ (End-states of existence) กล่าวคือเป็นค่านิยมวิถีปฏิบัติ (Instrumental Values) และค่านิยมจุดหมายปลายทาง (Terminal Values)

1. ค่านิยมวิถีปฏิบัติ คือ ค่านิยมวิถีต่างๆในการกระทำซึ่งเป็นทาง (Means) ที่จะนำไปสู่หรือช่วยให้บรรลุถึงเป้าหมาย (Goals) วิถีปฏิบัติที่จะนำไปสู่เป้าหมายนั้นเป็นกฎเกณฑ์ของสังคมที่บุคคลจะต้องยึดถือปฏิบัติตาม หากเขาต้องการที่จะมีชีวิตรอดอยู่ได้และก้าวหน้าประสบความสำเร็จในสังคมได้ด้วยดี ค่านิยมวิถีปฏิบัติแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

1.1 ค่านิยมที่เน้นทางศีลธรรม ในความหมายที่ว่า การฝ่าฝืนแบบอย่างความประพฤติดังกล่าวจะนำไปสู่ความสำนึก หรือความรู้สึกผิด ตัวอย่างค่านิยมประเภทนี้ก็คือ ความซื่อสัตย์ ความกตัญญูรู้คุณ ความรับผิดชอบ เป็นต้น

1.2 ค่านิยมที่เน้นเรื่องส่วนบุคคล จะเป็นค่านิยมที่เกี่ยวกับความสามารถ หรือการตระหนักถึงตนเอง ในความหมายที่ว่า การฝ่าฝืนแบบอย่างความประพฤติดังกล่าวจะนำไปสู่ความรู้สึกอับอาย ผิดหวังเกี่ยวกับความไม่พอเพียงส่วนบุคคล มากกว่าจะนำไปสู่ความ

สำนึกผิด ตัวอย่างค่านิยมประเภทนี้คือ ความเป็นตัวของตัวเอง การมีความสามารถสูง การศึกษาสูง เป็นต้น

2. ค่านิยมจุดหมายปลายทาง คือค่านิยมที่เป็นเป้าหมายในชีวิตที่คนเรารู้สึกว่าสำคัญมากในชีวิตของเขา ค่านิยมจุดหมายปลายทางแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ

2.1 ค่านิยมที่มุ่งเพื่อชีวิตส่วนตัว หรือส่วนบุคคล ตัวอย่างเช่น ค่านิยมเรื่องความสุขในชีวิตครอบครัว ความมั่งมีในเงินทองวัตถุ ความภาคภูมิใจในตัวเอง เป็นต้น

2.2 ค่านิยมที่มุ่งเพื่อสังคม ตัวอย่างเช่น ค่านิยมเรื่องความมั่นคงของชาติ ความรักอิสระเสรี การช่วยเหลือผู้อื่น เป็นต้น

สนิท สัมครการ (2524) ได้แบ่งแยกค่านิยมตามลักษณะของธรรมเนียมประเพณีต่างๆที่เราพอจะเห็นได้ ดังต่อไปนี้

- ค่านิยมเกี่ยวกับความดี ความชั่ว
- ค่านิยมเกี่ยวกับความสวยงาม ศิลปะ บันเทิง
- ค่านิยมเกี่ยวกับความสุข ความทุกข์ของคน
- ค่านิยมเกี่ยวกับตน (Ego) และคนอื่น
- ค่านิยมเกี่ยวกับการเกิด การตาย และสัมพันธภาพเกี่ยวกับการเกิดกับการตาย
- ค่านิยมเกี่ยวกับบุคคลต่างเพศ ต่างวัย ต่างฐานะ รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสถานภาพที่แตกต่างกันด้วย

ม.ล. บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (อ้างถึงในรัตนา รัตนาสิน, 2526) กล่าวไว้ว่า ค่านิยมแบ่งออกได้เป็นค่านิยมส่วนบุคคลและค่านิยมของสังคม โดยทั่วไปค่านิยมส่วนบุคคลจะเป็นไปตามค่านิยมของสังคมที่บุคคลผู้นั้นร่วมอยู่ แต่บางครั้งค่านิยมของบุคคลอาจขัดแย้งกับค่านิยมของสังคมได้ ในกรณีที่บุคคลมีค่านิยมส่วนบุคคลขัดแย้งกับค่านิยมของสังคม อาจได้รับโทษบ้าง ซึ่งอาจเป็นโทษทางกฎหมาย หรืออาจเป็นโทษสถานเบา เช่นชู้ชิบนิินทา เป็นต้น

ค่านิยมของสังคมไทย

ค่านิยมในสังคมไทยนั้น มีอยู่ด้วยกันมากมายหลายประการ นักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาถึงค่านิยมต่างๆของไทยไว้ว่ามีดังต่อไปนี้

ฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ (2522) ได้กล่าวถึงค่านิยมต่างๆไปของสังคมไทยว่ามีอยู่ 18 ประการ คือ

1. ความจงรักภักดีที่มีต่อพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ของไทยทรงเป็นกำลังสำคัญในการสร้างความสามัคคีในชาติและรักษาเอกราชของชาติไทย เพราะคนไทยแม้จะมีความแตกต่างในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ฯลฯ ต่างก็จงรักภักดีต่อพระองค์ทั้งสิ้น
2. เงิน คนไทยมีค่านิยมในการนับถือเงิน บุคคลที่มีเงินจะได้รับการยกย่องและเคารพนับถืออย่างกว้างขวาง โดยไม่คำนึงว่าผู้นั้นจะได้เงินมาด้วยวิธีใด เพราะเงินจะนำมาซึ่งเกียรติและอำนาจ
3. อำนาจ สังคมไทยมีอดีตผูกพันกับระบบศักดินาที่มีการยกย่องอำนาจเป็นเวลานาน และอำนาจเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมสังคม นอกจากนี้ยังบันดาลให้ได้มาซึ่งเงิน เกียรติ และอื่นๆ
4. การทำบุญกุศล ค่านิยมนี้ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากคำสอนของพระพุทธศาสนา ชาวไทยเชื่อว่าการทำบุญกุศลนั้น เป็นกรรมดีที่จะสะสมไว้ จะส่งผลถึงอนาคตในชาตินี้และชาติหน้า
5. ความสนุกสนาน คนไทยรักสนุก กิจกรรมต่างๆจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสนุก
6. บริโภคนิยม คนไทยส่วนใหญ่สนใจเรื่องการบริโภคมาก ดังนั้นกิจกรรมต่างๆจะผูกพันกับเรื่องการบริโภคตลอดเวลา

7. โหราศาสตร์ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจและสังคมของไทยในปัจจุบันมีการแข่งขันกันมาก ทำให้เกิดความตึงเครียดและมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับโชคชะตาของตนทุกๆด้าน จึงต้องแสวงหาความรู้ล่วงหน้าว่า ชะตาชีวิตในอนาคตจะเป็นอย่างไร โหราศาสตร์จึงได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในสังคมไทย และมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย

8. การจัดงานพิธี คนไทยส่วนใหญ่นิยมจัดงานพิธีในโอกาสต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนวงจรชีวิต เช่น งานฉลองวันเกิด งานบวช งานสมรส เป็นต้น

9. ความหรูหรา คนไทยนิยมการแสดงออกซึ่งความหรูหรา เพื่อแสดงให้เห็นว่าสถานภาพทางสังคมของตนสูง เป็นชนชั้นสูง มีเงินมีทอง

10. บั๊จเจกชน หมายถึง ความเป็นตัวของตัวเองหรือความเป็นไทยในตัวเอง แสดงถึงความมีอิสระเสรีภาพในการประกอบกิจกรรมต่างๆตามความคิดของตนเองไม่ขึ้นกับใคร และชอบทำอะไรตามความสะดวกสบายตามใจชอบของตัวเอง

11. ตัวใครตัวมัน เกิดจากภาวะเศรษฐกิจฝืดเคือง สิ่งแวดล้อมล้นสน คนตกอยู่ในสภาพลำบาก ทำให้คนไทยนึกถึงตัวเองมากกว่าคนอื่น

12. การพนัน คนไทยนิยมการเล่นพนันตั้งแต่เด็กถึงผู้ใหญ่ ทั้งนี้เพราะคนไทยโดยเฉพาะชาวชนบทมีเวลาว่างมาก จึงใช้เวลาว่างเล่นการพนัน เพราะต้องการเลี้ยงชีพ

13. ไทยมุง คนไทยส่วนใหญ่ชอบสนใจต่อเหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังชอบสอดรู้สอดเห็น สนใจเรื่องของคนอื่นอีกด้วย

14. ขาดระเบียบวินัยคนไทยชอบทำอะไรเพื่อความพอใจของตัวเองมากกว่าส่วนรวม โดยไม่คำนึงถึงผลที่ผู้อื่นจะได้รับ

15. ความเอื้อเฟื้อเพื่อแม่ คนไทยนิยมเลี้ยงหรือต้อนรับแขก โดยถือเป็นธรรมเนียมไทยแท้แต่โบราณ

16. การศึกษา คนไทยนิยมส่งบุตรหลานเข้าศึกษาต่อเท่าที่สภาพเศรษฐกิจจะอำนวยให้ ซึ่งคนไทยจะยกย่องคนที่ได้รับการศึกษาสูง เพราะถือว่าจะได้เป็นเจ้าคนนายคน

17. ระบบอาวุโส คนไทยเคารพนับถือผู้อาวุโสมาตั้งแต่โบราณกาล
18. ชาตินิยม คนไทยมีความชาตินิยม แต่ยังไม่ถึงขั้นสุดสลายเหมือนชาวญี่ปุ่น ชาวเยอรมัน ชาวอียิปต์ หรือชาวจีน

สนิท สมัครการ (2524) ได้วิเคราะห์ถึงค่านิยมในสังคมในสังคมไทย สำหรับวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยว่าแบ่งได้เป็น 3 กระแส หรือสายทางใหญ่ (dominant themes) ด้วยกัน คือ

1. ค่านิยมเรื่องการนับถือบุคคล (Personalism) หมายความว่า คนไทยเราจะถือว่า คนมีความสำคัญมากที่สุด ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ขึ้นอยู่กับบุคคลหรือคนเป็นสำคัญ ในบรรดาคนทั้งหลายในโลกนี้ ตนหรือตัวเรา (ego or self) ย่อมสำคัญที่สุด ด้วยเหตุนี้พฤติกรรมต่างๆของคนไทยจึงมุ่งเพื่อให้ตนมีชีวิตอยู่รอดเป็นสำคัญในเบื้องต้น แต่การที่จะอยู่รอดและดำรงชีพได้อย่างสุขสบายตามสมควรนั้น เราจะต้องยอมรับรู้ถึงความสำคัญของบุคคลอื่นด้วย ด้วยค่านิยมเช่นนี้ พฤติกรรมทางสังคมต่างๆของคนไทยจึงมุ่งส่งเสริมสัมพันธภาพระหว่างบุคคลต่างๆ ค่านิยมการนับถือบุคคลนี้ได้ก่อให้เกิดค่านิยมกระแสรองและกระแสเสริม (Associate Themes) 2 กระแส คือ

1.1 ลัทธิปัจเจกชน (Individualism) คือ การถือตนเองเป็นใหญ่ ซึ่งแสดงออกเป็นพฤติกรรมที่มุ่งสนองความต้องการต่างๆของตนเป็นสำคัญ มีผลทำให้ไม่เคารพระเบียบกฎเกณฑ์กฎหมายบ้านเมืองเท่าที่ควร ผู้ใดสามารถหลีกเลี่ยงกฎหมายได้โดยไม่ถูกลงโทษถือว่าเป็นคนเก่ง เป็นคนมีฝีมือ แต่คนพยายามทำตามกฎเกณฑ์กลับถือว่าเป็นคนโง่ คนซื่อ หมายรวมไปถึงการรู้จักเอาตัวรอดไว้ได้เสมอ แม้จะคดโกงหรือหลอกลวง

1.2 คนไทยไม่ชอบขัดแย้ง (Permissiveness) ความไม่ชอบขัดแย้งขัดขงของคนไทย ในที่นี้รวมถึงการไม่ชอบซักถามด้วย สาเหตุอาจมีหลายประการ เช่นอาจเกิดจากความเฉื่อยชา เกรงใจ เกรงภัย กลัวอับอายขายหน้า

2. ค่านิยมในเรื่องความรักสนุก (Fun-Loving) คนไทยโดยทั่วไปมักจะถือว่า ความสนุกสนานรื่นเริงบันเทิงต่างๆเป็น "กำไร" ของชีวิต แต่การทำงานหนักคนไทยกลับถือว่าเป็นทุกข์ คนไทยจึงมุ่งแสวงหาความสุขสนุกสนานโดยวิธีการต่างๆ ที่เด่นๆคือ การที่มีรูปร่างงามได้แต่งกายงาม การมีทรัพย์ และได้จับจ่ายทรัพย์ตามสบาย เป็นต้น ค่านิยมในเรื่องนี้ทำให้เกิดค่านิยมกระแสรองหรือกระแสเสริม 3 กระแส คือ

2.1 การย้ายในการบริโภคปัจจุบัน ซึ่งได้แก่การจับจ่ายทรัพย์ตามสบาย การออมทรัพย์เป็นเรื่องฝืนความรู้สึก คนไทยจึงไม่ค่อยอดออม

2.2 การไม่ชอบทำงานหนัก เพราะงานหนักไม่ใช่สิ่งสนุก โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานที่ต้องใช้สมองคิดอย่างลึกซึ้ง หรืองานที่ต้องใช้กำลังกายหรือแรงงานอย่างหนักแล้วคนไทยจะพยายามหลีกเลี่ยง

2.3 การนิยมคนใจกว้างใจนักเลง ความใจกว้างคือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คนใจกว้างใจนักเลงหมายถึงคนกล้าได้กล้าเสีย เอาเพื่อนเอาฝูง คนไทยนิยมคนใจกว้างเพราะช่วยให้คนอื่นได้รับประโยชน์

3. ค่านิยมในความเชื่อเรื่องบุญกรรม (Merit Accumulation) พุทธศาสนามีความสำคัญมากประการหนึ่งซึ่งช่วยส่งเสริมค่านิยมบางประการขึ้นมา ที่เด่นคือ ความเชื่อในเรื่องบุญกรรม หรือเรื่องกฎแห่งกรรม และแนวทางปฏิบัติทางสายกลาง ความดีความชั่ว ความทุกข์ ความสุข เราอาจถือได้ว่าค่านิยมด้านนี้มีส่วนช่วยลดหรือยับยั้งพฤติกรรมรุนแรงต่างๆในสังคมไทยได้เป็นจำนวนมาก

กล่าวโดยสรุป ค่านิยมกระแสบาปบุญและทางสายกลางช่วยลดพฤติกรรมการเห็นแก่ตัวลงได้มาก ค่านิยมกระแสนี้จึงทำหน้าที่คล้ายๆเครื่องมือตรวจสอบค่านิยมสองกระแสที่กล่าวมาข้างต้น แต่ค่านิยมด้านนี้จะยังคงหลงเหลือมาสู่รุ่นปัจจุบันนี้มากน้อยเพียงใด ก็คงขึ้นอยู่กับคำแนะนำสั่งสอนของบุคคลซึ่งเป็นพ่อแม่ ผู้ปกครอง และครูอาจารย์ นั่นเอง

สุพัตรา สุภาพ (2539) ได้กำหนดค่านิยมของสังคมไทยไว้ถึง 37 ประการ ดังนี้

1. รักพระมหากษัตริย์
2. นับถือพุทธศาสนา
3. เงิน
4. ยกย่องอำนาจ
5. นิยมเจ้านายและยศถาบรรดาศักดิ์

6. เคารพผู้อาวุโส
7. รักพวกรักพ้อง
8. กตัญญูรู้บุญคุณคน
9. ยกย่องผู้มีความรู้
10. เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่
11. ความเป็นไท
12. ไม่ชอบขัดใจใคร
13. ไม่ตรงต่อเวลา
14. ชอบผิดผ่อนเลื่อนเวลา
15. ให้อภัยกันง่าย
16. ยิ้มเสมอ
17. นิยมวัตถุสิ่งของ
18. ไม่กล้าเสี่ยง ขาดความอดทน
19. ชอบเสี่ยงโชค
20. ขาดความกระตือรือร้น
21. รักความสนุกสบาย
22. ชอบความสบาย
23. ชอบงานพิธี

24. เชื่อถือโชคกลาง
25. ขาดระเบียบวินัย
26. สอครู้สออดเห็น
27. ตัวใครตัวมัน
28. ชอบโฆษณา
29. ชอบของแจกหรือของแถม
30. ลืมง่าย
31. กินพำเพรื่อ
32. ชอบนับญาติ
33. นิยมบุคคลมากกว่าอุดมการณ์
34. สุภาพเรียบร้อย
35. ชอบต่อรอง
36. เห็นใครดีกว่าไม่ได้
37. ชอบพูดหรือบอกเล่าเกินความจริง

ค่านิยมข้างต้นบางประการเป็นค่านิยมที่ควรยึดถือปฏิบัติ และควรสืบทอดให้ถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน โดยผ่านการอบรมสั่งสอนจากคนภายในครอบครัว การศึกษาในโรงเรียน รวมทั้งผ่านเนื้อหาของสื่อมวลชนต่างๆ เช่น ค่านิยมความจงรักภักดีที่มีต่อพระมหากษัตริย์ การทำบุญกุศล การเชื่อในบาปบุญคุณโทษ แต่เนื่องจากค่านิยมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาได้เช่นเดียวกับความเชื่อ และมีความแตกต่างกันไปตามสังคมและวัฒนธรรม ค่านิยมส่วนใหญ่มาจากความเชื่อ จึงเกิดเป็นค่านิยมใหม่ๆ ที่มีเป็นลักษณะสากลมากขึ้น เช่น นิยมยกย่องวัตถุ ความมั่นคง ความหรูหรา

ฟุ่มเฟือย ความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง ไม่ยึดมั่นในประเพณี ชื่นชมวัฒนธรรมตะวันตก และ เทคโนโลยีสมัยใหม่ โดยเฉพาะการใช้โทรศัพท์มือถือ อำนวยและเกียรติยศชื่อเสียง การดูแลรักษา สุขภาพด้วยโภชนาการ และการออกกำลังกาย ซึ่งค่านิยมบางประเภท กลับกลายเป็นค่านิยมที่ไม่ นำนิยมหรือค่านิยมด้านลบคือการทำอะไรตามใจตัวเอง โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง ความเหมาะสม ควร ไม่สนใจว่าจะเกิดผลกระทบอย่างไร หรือใครจะเดือดร้อน ยึดถือความสุข ความพอใจของตน เป็นสำคัญ ค่านิยมด้านลบเหล่านี้ไม่ใช่ค่านิยมในทางสร้างสรรค์ ถ้ากลุ่มคนใด สังคมใดมีค่านิยม แบบนี้มาก ๆ สังคมนั้น ๆ ก็จะอันตรายและเป็นไปในทางเสื่อม

ค่านิยมด้านลบในสังคมไทยปัจจุบันที่เกิดขึ้นกับเยาวชนไทยซึ่งก่อให้เกิดความผิดพลาด อันตราย และการสูญเสีย มิให้เห็นอยู่มาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้ (รมณีย์ หวังดีธรรม, 2548)

1. วัตถุนิยม เป็นค่านิยมที่มีมานานและอยู่คู่สังคมไทย เป็นการให้ความสำคัญกับวัตถุ มากกว่าทางด้านจิตใจ เห็นสิ่งของมีค่ามากกว่าคุณค่าของตัวเอง
2. ความฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย สรุ่ยสร้อย นิยมสินค้า Brand Name อาจจะเป็นเพราะวัตถุนิยม จึงมีค่านิยมว่าต้องใช้ของมีชื่อหรือมีตราดังระดับโลก จึงจะโก้เก๋มีระดับเข้าสังคมได้
3. รักสนุกสนานนิยม คนกลุ่มนี้จะใช้ชีวิตอย่างสำราญสำราญทั้งกิน เที่ยว เล่น ด้วยความ สนุกสนาน ฟุ่มเฟือย เป็นแบบอย่างที่ไม่ดี บางครั้งฤทธิ์ความคึกคะนองก็ยังไม่สร่างความ เดือดร้อนให้กับคนอื่น เช่น เสพเหล้ายา มินเมาขับรถไปชนคนตาย หรือนิยมและเปลี่ยนคู่นอน (Swinging) โดยที่สามีภรรยาจูงมือกันไปเป็นคู่ ๆ แล้วแลกเปลี่ยนคู่นอนไปร่วมรักกับคู่อื่น ตามแต่อยากจะทำกับคู่ของใคร ด้วยความเต็มใจและพอใจของทุกฝ่าย เป็นเรื่องรสนิยม ทางเพศที่เลียนแบบจากตะวันตก ที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่งกับวัฒนธรรมไทย ทั้งยังเป็นการทำลาย ความมั่นคงแข็งแรง ความอบอุ่นของสถาบันครอบครัว
4. กลัวความอ้วน เด็กสาว ๆ ปัจจุบันนี้กลัวความอ้วนจนเกินเหตุ ไม่ยอมกินอาหารจนตัว ผอมมาก รูปร่างมีแต่กระดูก ขณะที่ร่างกายกำลังต้องการสารอาหารไปช่วยเสริมสร้างความ เจริญเติบโต ให้ร่างกายและสมอง ต้องการพลังงานไปใช้ในการเรียน การทำกิจกรรมต่าง ๆ ใน ชีวิตประจำวัน แต่คนพวกนี้จะยอมอดอาหาร เพราะกลัวไม่สวย

5. เห็นแก่เงิน เห็นแก่ได้ คือทำให้ได้มาซึ่งเงินหรือผลประโยชน์ โดยไม่คำนึงถึงศีลธรรม จรรยา ความถูกต้อง เช่นยอมเป็นคนประจบสอพลอผู้มีอำนาจ เพราะบุคคลเหล่านี้มีอิทธิพลพอที่สามารถจะบันดาลทรัพย์สินเงินทองและผลประโยชน์ให้ได้ ยอมแม้แต่สร้างเรื่องเท็จเพื่อใส่ความคนอื่นให้ต้องเสื่อมเสียรับโทษเพื่อเอาใจนาย บางคนยอมเปลื้องเนื้อหนังถ่ายภาพอนาจาร เพราะอยากได้เงินโดยปราศจากความละอาย

6. ค่านิยมทางเพศที่สาวในยุคนี้ไม่เห็นเรื่องการรักนวลสงวนตัว เป็นเรื่องสำคัญมากไปกว่าความรักสนุก การมีประสบการณ์ทางเพศ ที่ผ่านผู้ชายมาหลายคนกลายเป็นเรื่องสนุกที่ไว้คุยอวดกันว่า ใครสามารถมีสัมพันธ์ภาพทางเพศกับชายได้มากกว่ากัน ค่านิยมใหม่ ที่มีเสรีทางเพศ ไม่ต้องมีความรัก ไม่ต้องรู้จักลึกซึ้ง เพียงแคมี ความพอใจ ไม่ต้องรู้จักชื่อ-นามสกุล เรียกกันด้วยชื่อเล่นก็สามารถจะมีสัมพันธ์ด้วยได้ โดยไม่ได้คาดหวังว่าจะลงเอยด้วยการแต่งงาน หรือการสร้างครอบครัว เพียงครั้งเดียวแล้วก็ผ่านเลยไปเหมือนสายลมพัดผ่าน พบกันอีกครั้งอาจจดจำกันไม่ได้ การที่มีรักเสรีอย่างไม่รู้จักข้อจำกัดทางเพศที่แตกต่างและความรับผิดชอบต่อผลที่จะตามมา ทั้งทางร่างกายและจิตใจอย่างดีพอ นั้น นำมาซึ่งปัญหาสังคมของการตั้งครรภ์อย่างไม่ตั้งใจ การทำแท้ง การทอดทิ้ง เพิ่มจำนวนเด็กกำพร้า การเกิดโรคติดต่อทางเพศ เมื่อวัยนั้นผ่านพ้นไป กว่าจะรู้สึกตัวและสำนึกได้ ความรู้สึกผิดในใจก็จะกลายเป็นตราราบ กัดกร่อนความรู้สึกผิดชอบชั่วดีในใจให้จมอยู่กับความเจ็บปวด โดยไม่อาจย้อนคืนไปแก้ไขได้ ในกรณีนี้พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู อาจารย์ จึงน่าจะมีบทบาท สำคัญในการสร้างทัศนคติ จิตสำนึก และค่านิยมที่ถูกต้องให้กับเยาวชนอย่างเข้มข้น และคอยดูแลอย่างใกล้ชิดในการคบเพื่อน ดีกว่าปล่อยให้เด็กเหล่านั้นเผชิญปัญหาด้วยความไม่รู้ โดยลำพัง

7. เชื่อโชคกลาง เรื่องนี้เป็นกันมากในสังคมไทย เพราะมีแนวโน้มเชื่อในสิ่งเหล่านี้อยู่แล้วไม่ว่าคน สัตว์ พืชกำเนิดมาผิดปกติ ก็จะได้รับยกขึ้นมาสักการบูชา แม้แต่ความฝันก็จะถูกตีเป็นตัวเลข เพื่อนำไปเสี่ยงโชค และถ้าโชคดีบังเอิญถูก ก็จะมีคนแห่ไปสักการะขอโชคกลาง มากขึ้นอีกหลายเท่า คนที่มีความเชื่อหรือค่านิยมชมชอบในการเสี่ยงโชค ดูจะมีพรสวรรค์ในการแปลความหมายหรือตีตัวเลขออกมาเป็นเลขเด็ดจนได้ แม้แต่ตัวเลขนั้นจะมาจากความตายหรือความวิบัติของคนอื่น เช่น วัน เดือน ปี อายุ ของผู้เสียชีวิต เลขห้อง เลขรถ เลขบัตร เลขบ้าน เป็นต้น

8. ขอบอิงผู้มีอำนาจ พวกนี้เป็นชาวเกาะ นิยมเกาะผู้มีอำนาจ จนบางคนไปหลงคิดว่าตนเป็นผู้มีอำนาจเสียเองก็มี อวดอำนาจมากกว่าผู้มีอำนาจ จะชอบติดสอยห้อยตาม ผู้ใหญ่ ที่มี

อำนาจในวงราชการหรือนักการเมืองทุกระดับ เพื่อหวังผลประโยชน์ความก้าวหน้า โดยเลียนแบบ แอบอิง บางครั้งแอบอ้างนำอำนาจนั้นไปใช้ในทางที่เป็นประโยชน์กับตัวเองและพวกพ้อง โดยที่ผู้มีอำนาจ ตัวจริง ไม่มีโอกาสรู้เลยว่าตนเองตกอยู่ใน สภาพแวดล้อมเป็นพิษ กว่าจะรู้ตัวก็พังเรียบร้อยแล้ว

9. ชอบฝ่าฝืนกฎ ไร้ระเบียบวินัย พวกนี้ถูกเลี้ยงมาให้เอาตัวเองเป็นใหญ่ ไม่เห็นใครมีความสำคัญเท่าตัวเอง ยึดคติทำอะไรได้ตามใจคือไทยแท้ เวลาสำหรับคนพวกนี้ขึ้นอยู่กับความสะดวก และพอใจของตัวเอง โดยเฉพาะผู้มีอำนาจบารมีมักเอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง ไม่สนใจว่าใครจะเสียเวลา ส่วนรวมจะเสียหาย งานต้องล่าช้าเพราะต้องรอคนคนเดียว คนที่ขาดความรับผิดชอบและไม่รู้เวลา กฎ ระเบียบ มีไว้ให้คนพวกนี้ละเมิดในฐานะอภิสิทธิ์ชน ถ้าตนเองเป็นคนออกกฎไม่เคยเคารพกฎหรือหลักเกณฑ์ใด ๆ

10. ขาดสัมมาคารวะ เป็นค่านิยมของเด็กรุ่นใหม่วัยดิจิทัล ที่เด็กส่วนใหญ่จึงมีกิริยาวาจากร้าน กระด้าง พูดจาไร้หางเสียง ท่าทางกร่าง ใหญ่โตเกินตัว ไม่รู้จักเด็กหรือผู้ใหญ่ ไม่สนใจอาวุโส ทั้งวัยวุฒิและคุณวุฒิ มีคำถามว่า ทำไมเด็กไทยจึงเป็นอย่างนี้ หรือเป็นเพราะพ่อแม่ในยุคใหม่เขาเลี้ยงลูกเหมือนเพื่อน ซึ่งก็คงดีในแง่หนึ่งลูกไว้วางใจสามารถบอกเล่า พูดคุยกับพ่อแม่ได้ทุกเรื่อง แต่คงมิได้หมายความว่า ลูกสามารถถามปาม ก้าวร้าว โดยขาดสัมมาคารวะต่อพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ หรือผู้ใหญ่อื่น ๆ บางคนก็ให้ความเห็นว่าพ่อแม่รุ่นใหม่เลี้ยงลูกไม่เป็น รักลูกมากเกินไปก็เลยตามใจให้อิสระเสรีภาพมาก ไม่อบรมสั่งสอน โดยเฉพาะครอบครัวที่มีลูกน้อย ใ้ลูกจนเสียคน บางครอบครัวพ่อแม่ต้องทำงานหนักจนไม่มีเวลาให้ความรัก ความอบอุ่น การสั่งสอนกับลูก เลยพยายามชดเชยด้วยวิธีการต่าง ๆ นานา ตามใจให้ทรัพย์สินเงินทองที่ลูกต้องการ เพราะเข้าใจผิดคิดว่านั่นเป็นการแสดงความรักของพ่อแม่ และบางคนก็บอกว่าความเร็วของสื่อในโลกยุค IT ทำให้เด็กบ้านเรารับรู้ข่าวสารความเป็นไปของโลกได้รวดเร็วขึ้น ซึ่งมีผลดีและผลร้ายในเวลาเดียวกัน

11. ความอยากสวยอยากงาม เนื่องจากการที่สื่อมวลชนนำเสนอเรื่องราวของดารานางแบบที่มีรูปร่าง หน้าตาที่สวยงาม ซึ่งบางรายอาจมีหน้าตาที่ดีจากธรรมชาติที่เข้ามา แต่บางรายก็อาศัยฝีมือหมอมือในการผ่าตัดทำศัลยกรรม เยาวชนที่ได้ดูได้ชมก็เกิดการลอกเลียนแบบ อยาก

สวดยอยากงามตามแบบดารา ก็ตัดสินใจทำศัลยกรรม ทั้งที่มีความรู้และไม่มีความรู้หรือมีความรู้ที่ผิดในเรื่องการทำศัลยกรรม ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาและอันตรายตามมาได้

12. การไม่ชอบทำงานหนัก เพราะงานหนักไม่ใช่สิ่งสนุก โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานที่ต้องใช้สมองคิดอย่างลึกซึ้ง หรืองานที่ต้องใช้กำลังกายหรือแรงงานอย่างหนักแล้วคนไทยจะพยายามหลีกเลี่ยง ขอบงานสบายและได้รายได้ดี

13. การไม่เชื่อในบาปบุญคุณโทษ คือไม่มีสติยังคิดว่าสิ่งที่ทำเป็นบุญหรือบาป เป็นความดีหรือความชั่ว และใช้อารมณ์เป็นเครื่องตัดสินใจ หรือไม่สนใจในการกระทำว่าเป็นสิ่งที่ผิดที่ไม่ควรทำ

14. การยกย่องชื่นชมบุคคลที่กระทำความผิด ไม่อยู่ในกฎเกณฑ์ กฎระเบียบ และกฎหมายว่าเป็นผู้ที่เก่ง มีฝีมือ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ยึดหลักเกณฑ์ในการแบ่งประเภทค่านิยมตามแนวคิดที่กล่าวถึงกันทั่วไปข้างต้นนี้ (รมณีย์ หวังศิรธรรม, 2548 และสุพัตรา สุภาพ, 2539) โดยคัดเฉพาะค่านิยมของเยาวชนไทยในปัจจุบัน

3. แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

3.1 ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหา

การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เป็นระเบียบวิธีวิจัยประเภทหนึ่งที่นิยมใช้ในการวิจัยทางด้านการสื่อสาร มีลักษณะผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งหมายถึงการนำเนื้อหาที่มีลักษณะเชิงคุณภาพมาวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อให้สามารถตอบปัญหาในการวิจัยได้อย่างมีความเป็นปรนัย (Objectivity) นอกจากนี้ ยังเป็นเทคนิคที่สามารถนำไปศึกษาสารจากสื่อทุกประเภททั้งสื่อบุคคลและสื่อมวลชน เช่น การวิเคราะห์บทวาทะ จากหนังสือพิมพ์ รายการวิทยุ รายการโทรทัศน์ และภาพยนตร์ เป็นต้น (มนตรา สายวิวัฒน์, 2545)

เบอร์เรลสัน (Berelson 1971: 18) กล่าวถึงการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ว่า การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นเทคนิคการวิจัยอย่างหนึ่ง เพื่ออธิบายเนื้อหาสาระของการสื่อความหมายอย่างมีหลักเกณฑ์ มีระบบและสามารถอธิบายในเชิงปริมาณได้ด้วย สอดคล้องกับแนวความคิดของคาเนย์ (Carney 1972: 24) ที่ว่า การวิเคราะห์เนื้อหา คือ วิธีการที่ใช้ในการศึกษาเอกสารอย่างมีระบบ มีหลักเกณฑ์และกำหนดขั้นตอนอย่างมีระบบ

เคอลิงเจอร์ (Kerlinger, 1972) ให้ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาว่าเป็นวิธีการศึกษาและการวิเคราะห์สื่อมวลชนอย่างมีระบบ มีความเป็นปรนัยและเป็นการวัดแปรในเชิงปริมาณ ใช้ในการหาความสัมพันธ์หรือความถี่ของสิ่งที่ปรากฏในสื่อมวลชนต่างๆ

คริปเพนคอฟฟ์ (Krippencorff, 1980) ให้ความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ว่า เป็นเทคนิคการวิจัยอย่างหนึ่งในการทำให้เครื่องมือมีความน่าเชื่อถือ และมีผลสรุปที่เที่ยงตรงจากข้อมูลไปสู่เนื้อหาของข้อมูล

สรวงศรีวิ คชาชีวะ (2525: 5-6 อ้างถึงใน มนตรา สายวิวัฒน์, 2545) ได้สรุปความหมายของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้ดังนี้

1. การวิเคราะห์เนื้อหาเป็นเทคนิคการวิจัยที่ศึกษาในเชิงวิทยาศาสตร์
2. การวิเคราะห์เนื้อหาต้องมีการสร้างเครื่องมือที่มีความเป็นปรนัย (Objectivity) และเชื่อถือได้ (Reliability) คือสามารถนำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลชุดเดียวกันแต่ต่างสถานการณ์และผู้วิจัยต่างกัน แต่ได้ผลสรุปออกมาเหมือนกัน
3. การวิเคราะห์เนื้อหาควรอธิบายความหมายได้ทั้งในเชิงปริมาณ (Quantitative) และเชิงคุณภาพ (Qualitative) อย่างมีความเที่ยงตรงตามธรรมชาติของสาร (Validity) ทั้งความหมายนัยตรง (Denotation) และความหมายนัยประหวัด (Connotation)

3.2 องค์ประกอบในการวิเคราะห์เนื้อหา

การวิเคราะห์เนื้อหา มีองค์ประกอบดังนี้ (อุทุมพร จามรมาน 2531: 11-12)

1. เนื้อหาที่จะวิเคราะห์ ไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปเอกสารสิ่งพิมพ์เสมอไป อาจอยู่ในรูปอื่นๆ เช่น รูปภาพ ละคร เพลง โฆษณา ภาพยนตร์ การสนทนา หลักฐานของประวัติศาสตร์ เป็นต้น

2. วัตถุประสงค์ในการวิเคราะห์เนื้อหา มี 3 ประการ คือ

2.1 เพื่อสรุปข้อมูล

2.2 เพื่อหารูปแบบหรือความสัมพันธ์ภายใน

2.3 เพื่อหารูปแบบหรือความสัมพันธ์ภายนอก

3. หน่วยในการวิเคราะห์ เพื่อให้ทราบปริมาณเนื้อหาที่ต้องการ อาจใช้หน่วยต่อไปนี้

3.1 คำ (word)

3.2 ประโยค (sentence)

3.3 ข้อความ (statements)

3.4 รายการหรือเรื่องราวทั้งหมด (items) เช่น บทความ บทบรรณาธิการ

3.5 เนื้อที่และเวลา (Space and time) เช่น คอลัมน์ นาที หน้า

3.6 บุคคลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา (Characters) เช่น คนอเมริกัน คนเอเชีย

3.7 หน่วยสภาวะแวดล้อม (Content unit) เป็นหน่วยที่ใหญ่ที่สุดที่ใช้ในกรณีที่หน่วยย่อยๆ ไม่สามารถจัดวิเคราะห์ได้

อย่างไรก็ตาม Ole R. Holsti (1969: 3-14 อ้างถึงใน ปรียานาฎ หงษ์จินดา, 2537) กล่าวว่า การวิจัยเชิงวิเคราะห์เนื้อหามีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ ความเป็นปรนัย ความเป็นระบบ การแสดงปริมาณตัวเลขได้ และความชัดเจน ซึ่งมีรายละเอียดพอสรุปได้ดังนี้

1. ความเป็นปรนัย หมายถึง การมีขอบเขตของเกณฑ์การวิเคราะห์ที่แน่นอน ผู้วิจัยแต่ละคนสามารถวิเคราะห์เนื้อหาประเภทเดียวกันได้ โดยผลที่ได้จะออกมาเหมือนกัน

2. ความเป็นระบบ หมายถึง การคัดเลือกเนื้อหาที่จะทำการวิเคราะห์อย่างไม่มีอคติ ไม่มีการกะเกณฑ์ล่วงหน้าหรือเลือกเฉพาะเนื้อหาที่เหมาะสมหรือสอดคล้องกับสมมติฐาน

3. การแสดงปริมาณเป็นตัวเลขได้ หมายถึง การเสนอผลการวิเคราะห์เป็นตัวเลข อาจใช้ค่าสถิติของการกระจายความถี่ อัตราความถี่ อัตราส่วนร้อยละ หรืออื่นๆ เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนโดยอาศัยภาษาทางคณิตศาสตร์

4. ความชัดเจน หมายถึง การลงรหัสในตารางวิเคราะห์ เพื่อแสดงให้เห็นว่ามีเนื้อหา นั้นๆ ปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ตรงกับเกณฑ์การวิเคราะห์ที่กำหนดไว้

สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการวิเคราะห์เนื้อหาได้แก่ การกำหนดหน่วยในการวิเคราะห์ ซึ่งจะเป็นตัวกำหนดปริมาณเนื้อหาว่าเนื้อหาปริมาณเพียงใด จึงจะนับเป็น 1 หน่วยสำหรับการลงรหัส หน่วยในการวิเคราะห์ที่สำคัญมี 5 หน่วย คือ คำ (word) สาระหรือแนวคิด (themes) ตัวละคร (characters) รายการ (items) และการวัดเนื้อที่และเวลา (space-and-time measures) การวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องหนึ่งอาจใช้หน่วยในการวิเคราะห์มากกว่าหนึ่งหน่วยก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมระหว่างหน่วยในการวิเคราะห์กับลักษณะปัญหานั้นๆ

3.3 ขั้นตอนการวิเคราะห์เนื้อหา

หลังจากที่ได้ศึกษาองค์ประกอบของการวิเคราะห์เนื้อหาแล้ว ลำดับต่อไปคือการเริ่มต้นวิเคราะห์ ซึ่งมีขั้นตอนที่สามารถสรุปได้ดังนี้

1. กระบวนการข้อมูล (data making process)

ข้อมูลเป็นหน่วยหนึ่งของข่าวสารซึ่งบันทึกอยู่ในสื่อต่างๆ ที่เราต้องการศึกษา มีการวิเคราะห์ด้วยเทคนิคที่ชัดเจนและตรงกับปัญหาในการวิจัย ข้อมูลจะไม่ใช่ข้อเท็จจริงแต่เป็นการทำให้อยู่ในรูปหนึ่งเพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย เป็นการนำข่าวสารที่ไม่มีโครงสร้างทางภาษาที่ชัดเจนมาทำให้อยู่ในรูปของการวิเคราะห์ โดยแบ่งกระบวนการข้อมูลได้ดังนี้

ก. กำหนดหน่วยในการวิเคราะห์ (unit of analysis) แบ่งออกเป็น 4 หน่วย คือ

1) คำ (words) เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดสำหรับการวิเคราะห์เนื้อหา อาจเป็นคำเดี่ยวหรือกลุ่มคำ ใช้ในการวิเคราะห์สัญลักษณ์ที่พบในเนื้อหา เช่น วิเคราะห์สัญลักษณ์ทางด้านการเมืองในหนังสือพิมพ์

2) แนวคิดหลัก (themes) หรือข้อความ (assertions) อาจปรากฏอยู่ในข้อความ ประโยคเดี่ยวหรือประโยครวมที่แสดงแนวคิดหลัก 1 แนวคิด มักใช้ในการวิเคราะห์ค่านิยม ทศนคติ และอิทธิพลของการสื่อสารที่มีต่อประชาชาติ

3) คุณลักษณะ (character) เป็นการกำหนดหน่วยโดยพิจารณาจากคุณลักษณะที่ปรากฏ เช่น บทความ บทละคร ซึ่งต้องพิจารณาจากเรื่องทั้งเรื่องก่อนจึงจะลงรหัสได้ เช่น การแสดงออกทางด้านจิตวิทยา สังคม และเศรษฐกิจของเรื่องนั้นๆ หรือบุคลิกภาพของผู้เขียน เป็นต้น

4) รายละเอียด (items) เป็นหน่วยที่ใช้มากที่สุดในการวิเคราะห์เนื้อหา ซึ่งจะแสดงลักษณะกว้างๆ เป็นการวิเคราะห์เรื่องทั้งหมด เช่น การวิเคราะห์เนื้อหาประเภทต่างๆ

5) การวัดเนื้อที่และเวลา (space and time) เป็นการวิเคราะห์ที่ใช้วัดลักษณะทางกายภาพของงานสื่อสาร เช่น ความกว้างของคอลัมน์ จำนวนหน้า ความยาวของบรรทัด หรืออาจวัดเป็นนาทีสำหรับรายการวิทยุ และวัดเป็นคอลัมน์นิ้วสำหรับหนังสือพิมพ์

ข. กำหนดหน่วยในการระบุจำนวน เพื่อบันทึกจำนวนหรือความถี่ของเนื้อหาตามที่แยกไว้ในหน่วยในการวิเคราะห์ หน่วยในการระบุจำนวน (enumeration) แบ่งเป็น 4 หน่วยคือ

1) เนื้อที่ (space) เป็นการวัดเนื้อหาของสิ่งพิมพ์ตามลักษณะทางกายภาพด้วยจำนวนเนื้อที่ เช่น คอลัมน์นิ้ว บรรทัด ย่อหน้า หน้า เป็นต้น

2) การปรากฏ (appearance) เป็นการนับคุณสมบัติของเนื้อหาของสารที่ต้องการ การนับจะนับการปรากฏของเนื้อหาว่าปรากฏหรือไม่ปรากฏ

3) ความถี่ (frequency) เป็นวิธีที่ใช้มากที่สุดในการวิเคราะห์เนื้อหา เช่น การนับความถี่ในการใช้คำหนึ่งๆ เป็นต้น

4) ความเข้ม (intensity) เป็นหน่วยในการระบุจำนวนที่ใช้ในการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมและทัศนคติที่ปรากฏในเนื้อหาของสาร แล้วจัดทำเป็นสเกล (scale) เรียงลำดับข้อความที่แสดงความเข้มในเรื่องค่านิยม และทัศนคติในเรื่องที่มีแนวคิดหลักเดียวกัน แต่มีการใช้คำ และส่วนประกอบของประโยคแตกต่างกันซึ่งจะเป็นตัวชี้ถึงความเข้มที่แตกต่างกัน

ข้อมูลที่ได้มาจะต้องเป็นตัวแทนที่ดีของปรากฏการณ์ โดย

1.1 ปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาต้องแยกออกเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ (unitizing)

1.2 จำนวนหน่วยที่จะบันทึกนั้นต้องผ่านการสุ่มตัวอย่าง (sampling) อย่างมีแบบแผน

1.3 หน่วยทุกหน่วยจะต้องมีการลงทะเบียนให้อยู่ในรูปแบบที่สามารถวิเคราะห์ได้ ได้แก่ ขั้นตอนการบันทึกข้อมูล (recording)

2. การเปลี่ยนแปลงข้อมูล (data reduction) เป็นกระบวนการจัดทำข้อมูลให้อยู่ในลักษณะที่สามารถนำมาใช้กับเครื่องคอมพิวเตอร์ได้

3. การอนุมานข้อมูล (inference) เป็นการพิจารณาข้อมูลอย่างมีเหตุผลและมีความเที่ยงตรง โดยผู้วิเคราะห์เนื้อหาจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับทิศทางของข้อมูลว่ามีความสัมพันธ์กับเนื้อหา

4. การวิเคราะห์ข้อมูล (analysis) เป็นกระบวนการในการนำเสนอข้อมูลในรูปแบบที่สังเกตได้ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ หรือมีการพรรณนาผลของการวิเคราะห์อย่างชัดเจน

โกวิท ประวาลพุกษ์ (2527: 97) ได้เสนอขั้นตอนของการวิเคราะห์เนื้อหาไว้อย่างเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และมีขั้นตอนต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ คือ

1. กำหนดเอกสารหรือเรื่องที่จะวิเคราะห์

2. กำหนดหัวข้อในการวิเคราะห์
3. จัดสร้างรายการของคำ วลี ประโยค ใจความสำคัญที่เป็นบรรทัดฐานในการวิเคราะห์
4. ทดลองใช้เกณฑ์ คือ คำ บรรทัดฐานที่จัดทำขึ้น ตรวจสอบค่าความเชื่อมั่น
5. ดำเนินการวิเคราะห์โดยนำเอาตารางบรรทัดฐานเหล่านี้ไปเจงนับคำ ประโยค วลี ตามที่กำหนดไว้
6. เมื่อวิเคราะห์แล้วก็ดำเนินการใช้สถิติวิเคราะห์เพื่อเปรียบเทียบหรือคาดหมายค่าแก้ต่างๆ ตามจุดมุ่งหมาย
7. ดำเนินการเขียนรายงาน

นอกจากนี้ ขั้นตอนการวิเคราะห์เนื้อหายังสามารถดำเนินการได้ดังนี้ (สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2525)

1. กำหนดเกณฑ์สำหรับการคัดเลือกเนื้อหา และหัวข้อที่จะทำการวิเคราะห์
2. วางเค้าโครงข้อมูล โดยการทำรายชื่อคำหรือข้อความในเนื้อหาที่จะถูกนำมาวิเคราะห์ แบ่งไว้เป็นประเภทต่างๆ
3. คำนี้ถึงสภาพแวดล้อมประกอบของข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์ เช่น ใครเป็นผู้ผลิตเนื้อหา ผลิตเนื้อหาเหล่านี้ให้ใคร ช่วงเวลาที่ผลิต เป็นต้น
4. วิเคราะห์เนื้อหา โดยการวัดความถี่กับเนื้อหาตามที่ปรากฏ
5. สรุปข้อมูล บรรยายความตามข้อมูลที่วิเคราะห์ได้

ขั้นตอนการวิเคราะห์เนื้อหาสามารถสรุปได้ดังนี้ คือ เริ่มต้นด้วยการศึกษาเนื้อหาของข้อมูลที่ต้องการวิเคราะห์ จากนั้นจึงกำหนดเกณฑ์การวิเคราะห์ให้ครอบคลุมเนื้อหา แล้วจึงกำหนดหน่วยวิเคราะห์ ก่อนวิเคราะห์เนื้อหาตามเกณฑ์ที่กำหนด เมื่อได้ผลแล้วจึงสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล โดยอาศัยค่าสถิติตามที่ต้องการสื่อความหมาย

3.4 ประโยชน์ของการวิเคราะห์เนื้อหา

การวิเคราะห์เนื้อหาสามารถใช้ประโยชน์ในการศึกษาแนวโน้มของเนื้อหา ไม่ว่าจะ เป็นสาขาวิชาใดก็ตาม สามารถอธิบายถึงพัฒนาการของสาขาวิชาต่างๆ สะท้อนให้เห็นขอบเขตและลักษณะเนื้อหาในแต่ละช่วงเวลา และสามารถช่วยปรับปรุงเนื้อหาให้ตรงกับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

4. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชน (Structure and Function of Communication)

ลาสเวลล์ (Lasswell, 1948 อ้างถึงใน ยุพา สุภากุล, 2540) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของการสื่อสารมวลชนไว้ 3 ประการ คือ

1. สอดส่องระวังระไวเกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อม (Surveillance of the environment) หรือหน้าที่ด้านข่าวสาร (Informative function)
2. ประสานส่วนต่างๆ ในสังคมเพื่อแสดงปฏิกิริยาต่อสิ่งแวดล้อม (Correlation of the parts of society in responding to the environment) หรือหน้าที่ด้านความเห็นหรือการชักจูงใจ (Opinion or persuasive function)
3. ถ่ายทอดมรดกทางสังคมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนรุ่นต่อไป (Transmission of the social heritage from one generation to the next) หรือหน้าที่ด้านการศึกษา (Instruction or educational function)

ไรต์ (Wright, 1975: 9) ได้เพิ่มหน้าที่ประการที่ 4 ของการสื่อสารมวลชน คือ

4. การให้ความบันเทิง (Entertainment function)

หน้าที่ทั้ง 4 ประการ อธิบายได้ดังนี้

1. **หน้าที่ด้านข่าวสาร (Informative function)** หรือการสอดส่องระวังระวัง
 สิ่งแวดล้อม (Surveillance) หมายถึง การแสวงหา รวบรวมและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับ
 เหตุการณ์ต่างๆ ในสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกสังคมหนึ่งๆ กิจกรรมของ
 สื่อมวลชนด้านนี้ก็คือ การรายงานข่าว (News reporting) หรือการแจ้งข่าวสาร (informing) ซึ่ง
 สื่อมวลชนสามารถเตือนให้เราทราบถึงอันตรายที่คาดว่าจะมี รวมทั้งให้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นต่อ
 เศรษฐกิจ สังคม และประชาชนทั่วไป และสามารถสร้างบรรยากาศแห่งการพัฒนาให้แก่ประชาชน
 ด้านต่างๆ ได้

2. **หน้าที่ด้านการชักจูงใจ (Opinion or Persuasive function)** หรือการประสานส่วน
 ต่างๆ ในสังคม (Correlation) หมายถึง การที่สื่อมวลชนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้นเป็น
 ข่าว วิเคราะห์และแนะนำว่าควรจะทำปฏิบัติต่อเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างไร กิจกรรมของ
 สื่อมวลชนด้านนี้คือ บทบรรณาธิการ (Editorial) การวิเคราะห์ วิจารณ์ นานาทัศนะ ฯลฯ จาก
 กิจกรรมของสื่อมวลชนนั้น ผู้รับสารจะพิจารณาบทพจน์และหาวิธีสนองความต้องการ ตลอดจน
 พิจารณาและพยายามปรับความเชื่อ ทัศนคติ และพฤติกรรมของตนเองให้สอดคล้องกับเหตุการณ์
 และสิ่งแวดล้อมภายนอก

3. **หน้าที่ด้านการศึกษา (Instruction or Educational function)** หรือการถ่ายทอด
 มรดกทางสังคม (Transmission of social heritage) หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ และปลูกฝัง
 ค่านิยม ความเชื่อ บรรทัดฐานของสังคม ตลอดจนส่วนประกอบอื่นๆ ทางด้านวัฒนธรรมสู่สมาชิก
 ใหม่ของสังคม เพื่อให้วิทยาการและวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ คงอยู่ต่อไป โดยสื่อมวลชนสามารถ
 ทำหน้าที่เป็นสื่อทัศนูปกรณ์ ซึ่งเป็นการทำหน้าที่ให้ความรู้แก่ประชาชนทางตรง และสามารถ
 นำเสนอความรู้ด้านต่างๆ เช่น การเมือง การประกอบอาชีพ เศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย
 วิทยาศาสตร์ ความรู้ทั่วไป ฯลฯ ซึ่งเป็นการทำหน้าที่ให้ความรู้แก่ประชาชนทางอ้อม ทำให้
 ประชาชนได้รับความรู้ เกิดความเข้าใจถึงบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของตนในสังคม

4. **หน้าที่ด้านความบันเทิง (Entertainment function)** หมายถึง การเผยแพร่และการ
 แสดงดนตรีและศิลปะ เพื่อสร้างความสมดุลทางจิตใจของสมาชิกในสังคม ให้ได้รับความบันเทิง
 และลดความตึงเครียดจากสถานการณ์ต่างๆ ที่แต่ละคนประสบอยู่ เนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับ
 บันเทิง ได้แก่ ภาพยนตร์ ละคร ดนตรี กีฬา รายการรื่นเริงต่างๆ

5. แนวคิดเกี่ยวกับรายการสารคดี (Documentary)

จารุลินทร์ มุสิกพงษ์ (2531 อ้างถึงใน ลัดดาวัลย์ กำแพงแก้ว, 2538: 7) ให้ความหมายตามศัพท์ของคำว่า "สารคดี" ว่ามาจากคำว่า "สาระ" ซึ่งหมายถึง ทั้งหมด และ "คดี" ซึ่งหมายถึง การดำเนิน หรือ เรื่อง ดังนั้น "สารคดี" จึงหมายถึง "การดำเนินเรื่องทั้งหมด" หรือ "การเสนอเรื่องราวโดยละเอียด"

Susan Scheibler (1993 อ้างถึงใน อภิรดี สุคนธมาน, 2539) กล่าวว่า คำว่า "สารคดี" ตามรากศัพท์ภาษาละติน Docere (Documentary) มีความหมายว่า "ความสามารถในการสั่งสอน หรือความสามารถในการให้ความรู้ที่จะกระตุ้นความจำและสัมพันธภาพของการกระตุ้นนั้นๆ ต่อความต้องการที่จะเรียนรู้หรือการได้รับความสุขจากการเรียนรู้"

ปิยพรรณ กลิ่นขจร (2536: 9) กล่าวว่า รายการสารคดี (documentary) หมายถึง รายการที่เสนอเรื่องราวเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างลึกซึ้ง โดยมีการนำเสนอในรูปแบบเดียวหรือหลายรูปแบบคละเคล้ากันไป ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเสนอเรื่องราวที่มีทั้งเอกภาพ (unity) และความหลากหลาย (variety)

คำนิยามหรือความหมายของรายการสารคดีนั้นยังมีอยู่อีกมาก ผู้ผลิตรายการสารคดีแต่ละคนก็จะให้ความหมายของรายการสารคดีที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตามความหมายของรายการสารคดีพอสรุปได้เป็นข้อๆ ดังนี้คือ (อิริษฐาน พรหมสิริแสง, 2527: 4)

1. รายการสารคดีจะต้องเสนอเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงหรืออ้างอิงจากของจริง มีการสำรวจค้นคว้าข้อเท็จจริงอย่างลึกซึ้ง และจะต้องให้ความกระจ่างของเรื่องแก่ผู้ชมด้วย
2. รายการสารคดีมักนิยมถ่ายทำในสถานที่จริงมากกว่าในสตูดิโอ และมักใช้เวลาถ่ายทำนานกว่ารายการอื่นๆ เพื่อให้ภาพที่ปรากฏต่อผู้ชมมีคุณภาพและมีศิลปะมากที่สุด

3. รายการสารคดีอาจมีเนื้อหาที่เจาะลึกเกี่ยวกับเหตุการณ์ในปัจจุบัน เหตุการณ์จริงในประวัติศาสตร์ หรืออาจจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับความก้าวหน้าที่จะเกิดขึ้นในอนาคตก็ได้
4. รายการสารคดีจะไม่เสนอเรื่องราวที่ขัดกับความเป็นจริง อาจมีการสอดแทรกความคิดเห็นบางส่วน แต่จะไม่มีการสร้างเรื่องขึ้นมาเอง
5. รายการสารคดีจะต้องเสนอเรื่องราวที่ให้ทั้งความรู้และความบันเทิง และต้องกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนสามารถโน้มน้าวให้ผู้ชมกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง
6. รายการสารคดีจะต้องคำนึงถึงศิลปะในการผลิตรายการที่จะช่วยให้เนื้อหาของสารคดีน่าสนใจมากขึ้นจนสามารถดึงดูดความสนใจของผู้ชมได้เป็นจำนวนมาก

ดังนั้น "รายการสารคดี" จึงหมายถึง รายการประเภทหนึ่งซึ่งนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยละเอียด โดยยึดหลักของความเป็นจริง ในขณะเดียวกันก็ได้อาศัยเทคนิคต่างๆ หลากรูปแบบมาผสมผสานกัน เพื่อให้เกิดจินตภาพที่ดีและจูงใจให้ผู้ชมสนใจ อาทิ บทบรรยาย บทสัมภาษณ์ บทสนทนา การให้เสียงดนตรีและเสียงประกอบอื่นๆ เพื่อเสริมความหมายที่สมบูรณ์ให้แก่ภาพที่ปรากฏทางจอโทรทัศน์ เป็นต้น นั่นคือรายการสารคดีไม่ได้มุ่งเสนอข้อเท็จจริงเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีความพยายามในการสร้างจินตนาการปะปนอยู่ด้วย

ธีรภาพ โลหิตกุล (2531: 31-33) กล่าวว่า "สารคดีที่มีมิติ" เรื่องหนึ่ง หรือสารคดีที่มีการนำเสนอเรื่องราว ใช้เทคนิคการนำเสนอที่เหมาะสม สามารถสื่อความหมายต่อผู้ชมได้อย่างลึกซึ้งกินใจ และสามารถกระตุ้นให้ผู้ชมเกิดความคิดสร้างสรรค์ด้านใดด้านหนึ่ง "สารคดีที่มีมิติ" ดังกล่าว ควรประกอบด้วยข้อมูล 2 ประเภท คือ

1. **ข้อมูลด้านกายภาพ** คือ ข้อมูลประเภทข้อเท็จจริงทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เป็นข้อเท็จจริงที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือเปลี่ยนแปลงได้น้อย ในทางวิชาการอาจเรียกอีกอย่างว่า "นัยตรง"

2. ข้อมูลด้านจิตภาพ คือ ข้อมูลประเภททัศนะ ความรู้สึกนึกคิดของผู้เขียนหรือของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสารคดีเรื่องนั้นๆ ซึ่งผู้เขียนตั้งใจที่เสนอให้เป็นแง่คิดต่อผู้ชมเพื่อให้เกิดความตระหนักในเรื่องต่างๆ ที่เป็นคุณค่าต่อสังคม ในทางวิชาการ อาจเรียกข้อมูลประเภทนี้ว่า "นัยประหวัด"

ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ถึงรูปแบบในการนำเสนอรายการ "หลุมดำ" โดยการวิเคราะห์ข้อมูลด้านกายภาพและด้านจิตภาพจากเสียงและภาพประกอบในแต่ละตอน

เนื่องจากรายการสารคดีมีรูปแบบการนำเสนอที่หลากหลาย จึงทำให้มีการแบ่งประเภทของรายการสารคดีที่มีความแตกต่างกันออกไป โดยทั่วไปแล้วอาจแบ่งรายการสารคดีเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ 2 ประเภท คือ (อรอนพ ลิมนารมย์, 2530)

1. Informational Documentary หมายถึง สารคดีเชิงข้อมูล เป็นสารคดีที่เน้นการนำเสนอด้วยการบรรยายและการสัมภาษณ์ ทำให้มีเนื้อหาค่อนข้างหนัก ดังนั้นเพื่อทำให้รายการน่าสนใจมากขึ้น ผู้ผลิตจึงควรคำนึงถึงการใช้ "ภาษาภาพ" เป็นหลัก และใช้ "ภาษาเสียง" สนับสนุน
2. Dramatization Documentary (Docu-Drama) หมายถึง สารคดีเชิงละคร สารคดีประเภทนี้มีข้อได้เปรียบอยู่ที่ "การถ่ายทอดความหมายผ่านรูปแบบของการแสดง" ซึ่งเข้าใจง่าย น่าสนใจ และไม่น่าเบื่อหน่าย

รายการสารคดีเปรียบเสมือนเป็นภาพสะท้อนของสังคมมนุษย์ คุณลักษณะเด่นของรายการสารคดีก็คือ ข้อเท็จจริงที่นำเสนอในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับบุคคล สถานที่ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งล้วนมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งสิ้น แง่มุมหรือความคิดที่นำเสนอในรายการสารคดีจึงมีสาเหตุมาจากพฤติกรรมของมนุษย์ การถ่ายทอดเรื่องราวต่างๆ ออกมาเป็นรายการสารคดีจึงมิใช่รายการเพื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งแต่เป็นรายการสำหรับทุกคนในสังคมซึ่งมีส่วนร่วมในการสร้างและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

หัวใจสำคัญของรายการสารคดีก็คือ จุดประสงค์หลักของรายการ หากขาดจุดประสงค์หลักก็เปรียบเสมือนกับขาดเข็มทิศซึ่งนำไปในการเดินทาง จุดประสงค์หลักหรือความคิดหลักนี้จะช่วย

ควบคุมรายการให้เป็นหนึ่งเดียว และมีอิทธิพลเหนือความคิดและการกระทำของผู้ชมโดยทั่วไป ทำให้ผู้ชมเกิดความคิดและตระหนักถึงปัญหาต่างๆ โดยที่มิได้สร้างความตื่นตระหนกให้แก่ผู้ชมแต่อย่างใด ทั้งนี้เพราะในรายการได้สอดแทรกความคิดเห็นทั้งของผู้เชี่ยวชาญ ผู้เขียนบท หรือประชาชนทั่วไป ซึ่งจะนำไปสู่ความคิด การตัดสินใจที่จะหาหนทางหรือวิธีการในการแก้ปัญหา นั้นๆ และรายการสารคดียังเปิดโอกาสให้ผู้ชมเกิดความคิด ตัดสินใจด้วยตนเองในเรื่องความขัดแย้ง รายการสารคดีจะนำเสนอข้อมูลทั้งสองฝ่ายอย่างเป็นกลางและเที่ยงธรรม นอกจากนี้ในด้านอารมณ์และความรู้สึกนั้น รายการสารคดีมีวิธีการนำเสนอให้ผู้ชมเกิดอารมณ์หรือความรู้สึกร่วม เสมือนหนึ่งว่ามีส่วนร่วมอยู่ในเหตุการณ์ด้วย ซึ่งจะทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกลงสาร หรือรังเกียจตามภาพและเสียงที่ได้เห็นและได้ยินตามความเป็นจริง

คุณค่าที่แท้จริงของรายการสารคดี มิได้อยู่ที่ความรู้หรือความบันเทิง แต่อยู่ที่ผลกระทบของรายการที่มีต่อประชาชน ทั้งในด้านความคิดและการกระทำ โดยเฉพาะในด้านความคิดซึ่งผู้ชมจะเชื่อถือในข้อเท็จจริงที่รายการสารคดีได้นำเสนอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าหากเป็นข้อมูลหรือเป็นการให้คำอธิบายจากนักวิชาการหรือผู้ทรงคุณวุฒิแล้ว จะทำให้ผู้ชมเกิดความเชื่อถือน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้แล้วรายการสารคดียังเป็นบทบันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งจะยังคงคุณค่าเสมอแม้เวลาผ่านไป เพราะรายการสารคดีได้นำเสนอเรื่องราวที่เป็นประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ปัจจุบัน อันเป็นมูลเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งจะเป็ประโยชน์แก่ชนรุ่นหลังต่อไป

โดยสรุปแล้ว รายการสารคดีเป็นรายการที่นำเสนออย่างมีจุดประสงค์เพื่อประโยชน์ของสังคม เป็นการแสดงความรับผิดชอบของโทรทัศน์ที่มีต่อสังคม และยังมีอิทธิพลต่อผู้ชมทั้งในด้านความคิดและการกระทำ โดยวิธีการนำเสนอที่มีข้อเท็จจริงเป็นคุณลักษณะเด่น และเป็นรายการสำหรับทุกคนในสังคมซึ่งมีส่วนร่วมในการสร้างและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

องค์ประกอบของรายการสารคดี

เช่นเดียวกับรายการละคร ที่จะต้องมีโครงเรื่องและตัวละครเป็นองค์ประกอบ สำหรับรายการสารคดีแล้วก็มีองค์ประกอบสำคัญที่แสดงความเป็นรายการสารคดีให้เห็นอย่างชัดเจน

1. มุมมองหรือแง่คิด (point of view)

ในรายการสารคดีจะต้องมีมุมมองหรือแง่คิดที่จะกำหนดความเป็นเอกภาพและเพื่อกำหนดเนื้อหาสำหรับกลุ่มเป้าหมาย มุมมองหรือแง่คิดนี้ก็คือ การพิจารณาบุคคลหรือสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่นำเสนอในรายการจากความคิดของตัวผู้เขียนบทเอง หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตรายการ หรืออาจจะเป็นคำแนะนำของผู้ชม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ Objective เป็นความรู้สึกความคิดเห็นของบุคคลที่ปราศจากอคติ และ Subjective ซึ่งจะเกี่ยวข้องหรือสืบเนื่องมาจากอารมณ์หรือความรู้สึกส่วนตัว มุมมองหรือแง่คิดจะมีอิทธิพลต่อกระบวนการการคัดเลือกวัตถุดิบหรือข้อมูล การเรียงลำดับความสำคัญในส่วนต่างๆของรายการ

2. ความเกี่ยวข้องกับผู้ชม (audience involvement)

เนื้อหาของรายการจะมีความสำคัญและคุณค่าสำหรับกลุ่มเป้าหมาย โดยมีเจตนาที่จะทำให้ผู้ชมมีส่วนร่วมหรือแม้แต่มีอารมณ์ร่วม การมีส่วนร่วมก็คือ การทำให้ผู้ชมได้ทราบถึงข้อเท็จจริงของบุคคล สถานที่และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้ชมเกิดความรู้สึกเสมือนหนึ่งว่ามีส่วนร่วมในเหตุการณ์ด้วย หรือการที่ผู้ชมเกิดอารมณ์ความรู้สึกกับเหตุการณ์หรือบุคคลในรายการไม่ว่าจะเป็นการเอาใจช่วย การแสดงความรู้สึกสงสาร หรือแสดงความรังเกียจ อันเกิดจากการที่ได้เห็นภาพหรือได้ฟังเสียงตามความเป็นจริง

3. ข้อมูลเอกสารที่ใช้ในการผลิต (a documentary documents)

วัตถุดิบที่ใช้ในรายการก็คือ ข้อเท็จจริง ถึงแม้ว่าการแสดงในรายการนั้น จะเป็นการสร้างขึ้นใหม่ก็ตาม บทของรายการสารคดีไม่สามารถกำหนดมุมกล้องและภาพได้ล่วงหน้า จึงทำให้รายการสารคดีมีส่วนคล้ายกับรายการข่าว นั่นคือ บทที่สมบูรณ์จะเกิดขึ้นหลังการถ่ายทำ แต่รายการสารคดีจะมีโครงเรื่องและแนวความคิดหลักเป็นผู้นำกำหนดขอบเขตของการถ่ายทำ และการเลือกภาพจะกระทำก่อนการตัดสินใจลำดับเหตุการณ์และการเขียนบทบรรยายในขั้นสุดท้าย ซึ่งก็มิได้ลดบทบาทและความสำคัญของผู้เขียนบทไปแต่อย่างใด แต่เป็นการแสดงให้เห็นถึงวิธีการทำงานของทีมงานผู้ผลิตที่แตกต่างไปจากรายการอื่น (ปิยพรรณ กลิ่นขจาย, 2536)

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้แบ่งงานวิจัยที่ศึกษาออกเป็น 3 ประเภท คือ งานวิจัยที่ศึกษาในด้านปัญหาสังคม งานวิจัยที่ศึกษาในด้านค่านิยม และงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับรายการสารคดีทางโทรทัศน์

6.1 งานวิจัยที่ศึกษาในด้านปัญหาสังคม

ณัฐกาญจน์ ศุภรัตน์เมธิ (2547) ศึกษาเนื้อหาที่สะท้อนปัญหาสังคมและแนวคิดด้านจริยธรรมในรายการ "คนค้นคน" พบว่าเนื้อหาของรายการ "คนค้นคน" สะท้อนปัญหาสังคมทั้งสิ้น 21 ด้าน ปัญหาสังคมด้านที่ปรากฏมากที่สุด ได้แก่ ความยากจน ความเสื่อมโทรมของศีลธรรม วัฒนธรรม และจิตใจ และคนพิการ ส่วนปัญหาสังคมด้านที่ปรากฏน้อยที่สุด โดยปรากฏเพียงปัญหาละเรื่องเดียว ได้แก่ คอรัปชั่น โสเภณี อัตวินิบาตกรรม เด็กเร่ร่อน และเด็กไร้สัญชาติ ภาพรวมของการสะท้อนปัญหาสังคมของรายการ "คนค้นคน" ปรากฏในสังคมเมืองมากกว่าสังคมชนบทคิดเป็นสัดส่วนประมาณ 3 : 1 และปัญหาสังคมส่วนใหญ่ที่ปรากฏในรายการจะเกิดขึ้นกับชนชั้นล่างของสังคม

แนวคิดด้านจริยธรรมที่ปรากฏในรูปแบบการดำเนินชีวิตของ "คนค้นเรื่อง" จากรายการ "คนค้นคน" มากที่สุด ได้แก่ ความขยัน การมีอุดมคติ และการมีความกล้าหาญ ส่วนแนวคิดด้านจริยธรรมที่ปรากฏในรูปแบบการดำเนินชีวิตของ "คนค้นเรื่อง" น้อยที่สุด คือ ความกระตือรือร้นในการปกครองระบอบประชาธิปไตย การรักและเทิดทูนชาติ การมีพละนามัยทางด้านร่างกาย สมบูรณ์ และการมีความภาคภูมิใจและรู้จักทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ ในภาพรวม ระดับเหตุผลหรือแรงจูงใจในการกระทำที่สะท้อนแนวคิดจริยธรรมของ "คนค้นเรื่อง" จากรายการ "คนค้นคน" ทั้ง 19 เรื่อง เป็นการกระทำเพื่อผลประโยชน์ของผู้อื่นและสังคมมากที่สุด รองลงมาคือการกระทำตามมโนสำนึก ไม่มีผลประโยชน์ การกระทำเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง และการกระทำเพื่อผลประโยชน์ของครอบครัว ตามลำดับ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส). และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว) (2549) สำรวจปัญหาเยาวชน ปัญหาเด็กหนีเที่ยวกลางคืน ติดการพนัน ท่องเว็บโป๊ พบว่ามีจำนวนเด็กที่พยายามฆ่าตัวตายและฆ่าตัวตายสำเร็จต่อประชากร 1 แสนคน ในกลุ่มอายุตั้งแต่ 18-25 ปี ร้อยละ 29.73 และเด็กที่มีอายุตั้งแต่ 25 ปีลงไป มีการติดเชื้อ HIV ร้อยละ 9.86 ต่อค่าเฉลี่ยประชากร 1 แสนคน ส่วนด้านการศึกษานั้น ร้อยละ 87.38 ที่เด็ก ม.3แล้ว เรียนต่อม.4 ร้อยละ 66.99 ที่นักเรียนที่จบ ม.6 จะเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา และร้อยละ 12.30 ของเด็กระดับประถมศึกษาที่มักโดดเรียนอย่างน้อย 1 ครั้งต่อสัปดาห์และ ร้อยละ 39.16 ของเด็ก ระดับมัธยมที่โดดเรียนอย่างน้อย 1 ครั้งต่อสัปดาห์ ส่วนสภาวะด้านปัญหาสังคม พบว่า ร้อยละ 38.56 ที่เด็กระดับประถมศึกษาหนีเที่ยวกลางคืนส่วนเด็กระดับมัธยมถึงอุดมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 39.38 และยังพบว่าเด็กระดับประถมศึกษาใช้เวลาเฉลี่ยเป็นนาทีต่อวันในการเล่นอินเทอร์เน็ต ร้อยละ 75.66 และระดับมัธยมคิดเป็นร้อยละ 94.01 เด็กที่ดูเว็บโป๊ ในระดับประถมศึกษาคิดเป็น 8.38 และระดับมัธยมร้อยละ 27.23 ที่ท่องเว็บโป๊ มีจำนวนผู้หญิงที่อายุต่ำกว่า 19 ปี มาทำคลอด จำนวน 1,351 คนต่อประชากร 1 แสนคน

อนุสรณ์ ศรีแก้ว (2534) ได้ศึกษาการสะท้อนปัญหาสังคมและวิพากษ์วิจารณ์สังคม ในภาพยนตร์ของ มจ.ชาติตรีเฉลิม ยุคล หรือ "ท่านม้วย" พบว่าภาพยนตร์ของท่านม้วยได้สะท้อน ปัญหาสังคมต่างๆ 15 ปัญหาด้วยกัน ปัญหาสังคมที่พบมากที่สุดคือ ปัญหาอาชญากรรมและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รองลงมาคือ ปัญหาความยากจน ปัญหาคอร์รัปชั่น และ ปัญหาครอบครัวตามลำดับ โดยส่วนใหญ่จะสะท้อนปัญหาของชนชั้นล่างของสังคม

ส่วนการวิพากษ์วิจารณ์สังคมนั้นพบว่า มีการวิพากษ์วิจารณ์สถาบันสังคม 3 สถาบันคือ สถาบันสื่อสารมวลชน สถาบันตำรวจ และสถาบันนักการเมือง โดยการวิพากษ์วิจารณ์นั้นจะมีลักษณะเป็นการให้ผู้ที่มิสถาน ภาพทางสังคมในระดับสูงกว่าตักเตือนว่ากล่าวผู้ที่มีสถานภาพทางสังคมในระดับต่ำกว่า ไม่ใช่การวิพากษ์วิจารณ์อย่างเอาเป็นเอาตาย

รัตนา ศรีชนะชัยโชค (2539) ได้ศึกษาปัญหาสังคมในภาพยนตร์ไทยยอดเยี่ยม ประจำปี พ.ศ. 2519-2537 พบว่าภาพยนตร์ไทยยอดเยี่ยมประจำปี พ.ศ. 2519-2537 ได้สะท้อน ปัญหาสังคมทางด้านปัญหาครอบครัวมากที่สุด รองลงมาคือปัญหาทางเศรษฐกิจ และปัญหาอาชญากรรม เป็นการสะท้อนปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นกับชนชั้นล่างในสังคมเป็นส่วนใหญ่ โดยไม่ได้

เสนอแนะการแก้ไขปัญหาในภาพยนตร์ดังกล่าว แต่เป็นการชี้แนะเตือนให้ระวังภัยจากปัญหานั้น การวิพากษ์วิจารณ์สังคมในภาพยนตร์ดังกล่าวเป็นลักษณะที่ผู้สร้างภาพยนตร์แทนตนเป็นบุคคลที่สามแลเห็นถึงสภาพปัญหาสังคมแล้วผู้เป็นโครงเรื่องถ่ายทอดสู่ผู้รับสาร สำหรับสถาบันหลักทางสังคมที่วิพากษ์วิจารณ์ถึงส่วนใหญ่ได้แก่ สถาบันครอบครัว และสถาบันตำรวจ

แก่นของเรื่องและโครงเรื่องส่วนใหญ่ไม่ซับซ้อน โดยเสนอปัญหาอย่างตรงไปตรงมา แก่นของเรื่องมักจะเกี่ยวข้องกับความรัก ค่านิยม และคำสั่งสอนที่เป็นบรรทัดฐานของสังคม เช่นการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว รู้จักหน้าที่ของตนเอง เป็นต้น การสร้างความขัดแย้งในโครงเรื่องจากการศึกษาพบว่ามี 3 ลักษณะ คือ 1) ความขัดแย้งมนุษย์กับมนุษย์ 2) มนุษย์ขัดแย้งกับสังคม 3) มนุษย์ขัดแย้งกับธรรมชาติ และโครงเรื่องส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับสังคมชนบทภาคกลาง และสังคมชนบททั่วไปมากกว่าสังคมชนบทในภูมิภาคอื่นๆ

ปรียาภรณ์ หนูสนั่น (2531) ได้ศึกษาการสะท้อนปัญหาสังคมชนบทในนวนิยายไทย ระยะเวลาปี พ.ศ. 2519-2529 พบว่านักเขียนนวนิยายสะท้อนปัญหาต่างๆ ของสังคมชนบทไทยได้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ทั้งในด้านสาเหตุ ลักษณะ และผลของปัญหา ปัญหาสำคัญ 8 ประการ ที่นักเขียนสะท้อนออกมาในนวนิยายได้สอดคล้องกับความเป็นจริงได้แก่ 1) ปัญหาด้านเศรษฐกิจ 2) ปัญหาด้านการศึกษา 3) ปัญหาด้านการสาธารณสุขและการอนามัย 4) ปัญหาด้านการเมือง การปกครอง 5) ปัญหาด้านความเชื่อและศาสนา 6) ปัญหาด้านแรงงาน 7) ปัญหาด้านวัฒนธรรม และ 8) ปัญหาด้านภัยธรรมชาติ

กลวิธีในการสะท้อนปัญหาของนวนิยายไทยแนวนี้ ส่วนใหญ่จะเน้นความสมจริงทั้งในด้านแก่นเรื่องและการสร้างองค์ประกอบของเรื่อง การบรรยายสีสันเฉพาะถิ่นในด้านการสร้างฉาก ตัวละคร และบทสนทนา เป็นกลวิธีการเขียนอย่างหนึ่งที่เสริมให้นวนิยายแนวนี้มีบรรยากาศที่สมจริง และสร้างความประทับใจให้กับผู้อ่าน นอกจากนี้ผลการวิจัยยังพบว่า ภูมิหลังและประสบการณ์เกี่ยวกับชนบทของนักเขียนนวนิยายแนวนี้มีส่วนทำให้นักเขียนแสดงทัศนะเกี่ยวกับปัญหาต่างๆ ได้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ทั้งยังทำให้นักเขียนตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้านอันเป็นวิถีดั้งเดิมของชาวชนบทในท้องถิ่นต่างๆ

ไชยยศ เหมะรัชตะ (2525) ศึกษาถึงปัญหายาเสพติดที่เป็นปัญหาสังคมที่สำคัญ ปัญหาหนึ่งในปัจจุบัน ทุกวันนี้ประเทศไทยจะต้องเสียงบประมาณเป็นจำนวนมากเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหานี้ รวมทั้งทรัพยากรในด้านอื่น ๆ มาช่วยกันเพื่อการนี้ รัฐบาลได้ใช้ความพยายามทุกวิถีทางทั้งภายในและภายนอกประเทศ ร่วมมือกับนานาชาติ ด้วยความตระหนักดีว่า ปัญหาเสพติดอาจมีส่วนชักนำให้เกิดปัญหาสังคมหมุนเวียน เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาวัยรุ่น ปัญหาโสเภณี ซ่องโจร และการพนัน เป็นต้น ซึ่งปัญหาที่กล่าวมามีความกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของประเทศ ความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน ตลอดจนจนถึงด้านเศรษฐกิจด้วย อย่างไรก็ตาม ขณะนี้ยาเสพติดก็ยังคงระบาดในหมู่เยาวชนหรือเด็กวัยรุ่น มิได้บรรเทาเบาบางลงไป ดูเหมือนว่าจะเพิ่มปริมาณมากขึ้นเสียด้วยซ้ำ ยิ่งนานวันปัญหาเหล่านี้ก็ยิ่งทับถมและเรื้อรัง เป็นสิ่งที่ยากต่อการแก้ไขเป็นทวีคูณ

6.2 งานวิจัยที่ศึกษาในด้านค่านิยม

ศิริพิชญ์ กฤษณะเศรษฐี (2546) ศึกษาค่านิยมของวัยรุ่นไทยเกี่ยวกับความรัก คู่ครอง และการแต่งงาน และเปรียบเทียบค่านิยมระหว่างวัยรุ่นไทยที่มีช่วงวัยและเพศที่แตกต่างกัน ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยโดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นนักเรียนชายและนักเรียนหญิงที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ในเขตกรุงเทพมหานครและในต่างจังหวัด พบว่า 1. ในเรื่องค่านิยมด้านความรัก วัยรุ่นเห็นด้วยกับข้อความที่ว่า คนรักอาจมาจากการเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันมาก่อนเป็นอันดับแรก แต่ไม่เห็นด้วยเป็นอันดับแรกคือ การมีเพศสัมพันธ์กับคนรัก แสดงถึงความรักแท้ ส่วนในเรื่องของคู่ครอง เห็นด้วยกับข้อความที่ว่า การเลือกคู่ครองควรมาจากความรัก ความเข้าใจ เป็นอันดับแรก แต่ไม่เห็นด้วยเป็นอันดับแรกคือ การมีเพศสัมพันธ์ที่ไปด้วยกันได้เป็นสิ่งที่สำคัญกว่าการใช้เวลาคบหาก่อนแต่งงาน และในด้านการแต่งงาน เห็นด้วยกับข้อความที่ว่า การแต่งงานที่ดีควรมาจากความรัก ความเข้าใจ และการยินยอมทั้งสองฝ่าย เป็นอันดับแรก แต่ไม่เห็นด้วยเป็นอันดับแรกคือ การอยู่ก่อนแต่งเป็นสิ่งที่ทันสมัยของวัยรุ่นปัจจุบัน 2. ค่านิยมเกี่ยวกับความรัก คู่ครอง และการแต่งงานของวัยรุ่นชายและวัยรุ่นหญิง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยวัยรุ่นหญิงมีค่านิยมด้านความรัก คู่ครอง และการแต่งงานสูงกว่าวัยรุ่นชาย 3. ค่านิยมเกี่ยวกับความรัก ระหว่างวัยรุ่นตอนต้นและตอนกลาง แตกต่างกันอย่างมี

นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยวัยรุ่นตอนกลางมีค่านิยมด้านความรักสูงกว่าวัยรุ่นตอนต้น 4. ค่านิยมเกี่ยวกับคูครองและการแต่งงานระหว่างวัยรุ่นตอนกลางและวัยรุ่นตอนต้น ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 5. ผลการวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศและช่วงวัย ในค่านิยมเกี่ยวกับความรัก คูครอง และการแต่งงาน พบว่า เฉพาะค่านิยมในเรื่องคูครองที่มีปฏิสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 คือ ในช่วงวัยรุ่นตอนต้น วัยรุ่นหญิงมีค่านิยมสูงกว่าวัยรุ่นชายและปริมาณความแตกต่างดังกล่าว เพิ่มขึ้นในช่วงวัยรุ่นตอนกลาง

จักร จุลกะรัตน์ (2547) การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจปัจจัยที่ทำให้เด็กหญิงหันไปประกอบอาชีพโสเภณี พบว่า กรณีศึกษามากกว่าครึ่งมีอายุมากกว่า 15 ปี และมีการศึกษาสูง ทั้งนี้ปัจจัยที่ทำให้เด็กหญิงเป็นโสเภณี พบว่า ปัจจัยทั้ง 5 เป็นสาเหตุที่ทำให้เด็กตัดสินใจค้าประเวณี อย่างไรก็ตาม แต่ละคนให้น้ำหนักของแต่ละปัจจัยแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับภูมิหลังและทัศนคติ แต่ส่วนมากให้น้ำหนักกับค่านิยมเชิงวัตถุและการได้มาซึ่งรายได้ที่มากขึ้น ผลวิจัยยังพบว่า ทุกรายเคยมีความสัมพันธ์ทางเพศมาก่อนตัดสินใจค้าประเวณีและมีทัศนคติที่ดีต่อการมีเพศสัมพันธ์ นอกจากนี้ยังพบว่า แหล่งท่องเที่ยวยามค่ำคืนที่ อาร์ ซี เอ ที่ประกอบด้วยการดื่มสุรา การใช้สารเสพติดและการมีความเพศสัมพันธ์มีลักษณะที่เชิญชวนให้เด็กค้าบริการทางเพศ

ภาสนันท์ อิศวรักษ์ (2547) การศึกษาเรื่อง "การตัดสินใจดำรงกรรมและการปรับตัวของมารดานอกสมรสในเขตกรุงเทพมหานคร" มีวัตถุประสงค์สำคัญคือเพื่อศึกษาปัจจัยที่สนับสนุนให้มารดานอกสมรสตัดสินใจที่จะมีบุตร เพื่อสร้างความเข้าใจในโลก ของมารดานอกสมรสในมุมมองของมารดานอกสมรส อีกทั้งเป็นการโต้แย้งภาพตายตัว (Stereotypes) ของสังคมที่มีความเชื่อว่ามารดานอกสมรสเป็นผู้หญิงที่ไม่ดี ผู้หญิงใจง่าย ท้องก่อนแต่ง เป็นต้น ซึ่งกระบวนการดังกล่าวถือได้ว่า เป็นกระบวนการที่สังคมสร้างความเป็นอื่นให้กับมารดานอกสมรส รวมทั้งพิจารณาถึงกระบวนการปรับตัวและรับมือกับสภาพสังคม วัฒนธรรมที่มีค่านิยมทางเพศแฝงอยู่จากการรับรู้และการให้ความหมายของมารดานอกสมรสเอง

ผลการศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจตั้งกรรมต่อของมารดานอกสมรสคือ ความผูกพันระหว่างมารดากับลูกในครรภ์ ศีลธรรม และความสัมพันธ์ที่ดีของครอบครัว ส่วนปัจจัยที่ไม่มีอิทธิพลคือฐานะทางเศรษฐกิจและการได้รับบริการสังคม ในประเด็นการปรับตัวนั้นได้นำเอาแนวคิดของ Heyns มาวิเคราะห์กับกรณีมารดานอกสมรส พบว่าประสบการณ์ชีวิตของมารดานอก

สมรสได้ก่อให้เกิดความเครียดและความคับข้องใจ ดังนั้นมารดานอกสมรสจึงต้องค้นหาวิธีการจัดการกับปัญหาเพื่อลดความเครียดและความคับข้องใจ หากบรรลุเป้าหมายจะนำมาสู่ความรู้สึกพึงพอใจในสิ่งที่ตนเองเป็นอยู่ เคารพตนเองและนับถือตนเอง มีจิตใจเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังสามารถปรับตัวสู่บทบาทความเป็นแม่ได้อย่างเหมาะสมอีกด้วย นอกจากนี้มารดานอกสมรสยังเริ่มเปิดใจยอมรับตนเองและยอมรับคนรอบข้างมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดการสร้างวัฒนธรรมย่อยขึ้นในกลุ่มของมารดานอกสมรส การสร้างวัฒนธรรมย่อยจะช่วยให้มารดานอกสมรสมีทัศนคติเชิงบวกต่อตนเองและคนอื่นดียิ่งขึ้น

6.3 งานวิจัยที่ศึกษาด้านรายการสารคดีทางโทรทัศน์

มรรยาท พงษ์ไพบุรณ์ (2545) ศึกษาการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์เชิงทดลอง มีวัตถุประสงค์ เพื่อค้นหาและสร้างสรรค์วิธีการนำเสนอรายการสารคดีแนวใหม่ โดยนำภาพตามแนวคิดสุนทรียศาสตร์ของ Anti-realism เข้ามาผสมผสานในรายการสารคดี รวมทั้งทดสอบประสิทธิผลของรายการที่มีต่อการรับรู้ความหมาย และอารมณ์ของผู้ชม ผลการวิจัยพบว่า การใช้ภาพแนว Anti-realism ในสารคดีโทรทัศน์สามารถทำให้ผู้ชมรับรู้และเข้าใจความหมายของรายการได้ ทั้งความหมายนัยตรงและความหมายนัยแฝง ในขณะที่การรับรู้และเข้าใจความหมายของภาพที่ใช้จะค่อนข้างหลากหลายไปตามการตีความ อันเนื่องมาจากลักษณะทางจิตวิทยา และค่านิยม วิถีชีวิตของผู้ชม อย่างไรก็ตาม การตีความหมายของภาพที่หลากหลายนั้น ไม่ส่งผลทำให้การรับรู้ประเด็นหลักของเรื่องเสียไป นอกจากนี้ การรับรู้อารมณ์ ความรู้สึกของผู้ชมยังเป็นผลมาจากการรับรู้และเข้าใจความหมายที่ถูกต้องของเรื่องอีกด้วย สารคดีเชิงทดลองที่ใช้ภาพแนว Anti-realism เรื่องนี้ยังสามารถคงคุณลักษณะของความเป็นสารคดีไว้ได้ และถือเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่สามารถนำไปใช้สำหรับการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ เนื่องจากสามารถที่จะ 1. กระตุ้นให้ผู้ชมได้ใช้ความคิด 2. เน้นความหมายนัยแฝง อารมณ์ ความรู้สึกของเรื่อง 3. แสดงถึงเนื้อหาที่เป็นนามธรรม แต่ขณะเดียวกัน การใช้ภาพดังกล่าวต้องคำนึงถึงลักษณะของผู้ชม และบริบททางการสื่อสารให้มาก

อรรถัย รุจิราธร (2541) ได้ศึกษาพัฒนาการของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยจากปี พ.ศ. 2530 ถึง 2541 พบว่าพัฒนาการของรายการสารคดีโทรทัศน์ไทยนั้นเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป และสามารถแบ่งได้เป็น 3 ช่วงได้แก่ ช่วงบุกเบิก, ช่วงเติบโต และช่วงตกต่ำ โดยมีปัจจัยเกื้อหนุนคือปัจจัยทางด้านเทคนิค เทคโนโลยีและความมีใจรักของผู้ผลิต ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคสำคัญคือข้อจำกัดทางด้านงบประมาณในการผลิตรายการและช่วงเวลาออกอากาศที่เหมาะสม, การที่ผู้ชมยึดติดภาพสารคดีแบบเดิมๆ ทำให้ขาดความสนใจในการติดตามชม รวมทั้งการมีมุมมองการนำเสนอที่หยุดนิ่ง

ทั้งนี้รายการสารคดีโทรทัศน์ไทยมีแนวโน้มที่จะปรับตัวเพื่อความอยู่รอดมากขึ้น โดยแปรผันตามภาวะเศรษฐกิจและกระแสความนิยมของผู้ชม สำหรับแนวทางการแก้ไขปัญหานั้นจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากรัฐบาล, ความรับผิดชอบต่อสังคมของสถานี, การเพิ่มขีดความสามารถและความคิดสร้างสรรค์ในการนำเสนอของผู้ผลิต, และการให้โอกาสแก่รายการสารคดีคุณภาพของผู้สนับสนุนรายการ การร่วมมือกันในแง่ของการลงทุนและการผลิตขององค์กรที่เกี่ยวข้องต่างๆ ทั้งในระดับท้องถิ่นและระหว่างประเทศ

ปริญานาฏ หงษ์จินดา (2538) ได้วิเคราะห์รูปแบบและเนื้อหารายการสารคดีทางโทรทัศน์เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และศึกษาความต้องการของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เกี่ยวกับรูปแบบและเนื้อหารายการสารคดีทางโทรทัศน์เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ผลการวิจัยพบว่าการใช้ภาพประกอบการบรรยายเพียงอย่างเดียวเป็นรูปแบบการนำเสนอรายการสารคดีทางโทรทัศน์เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ปรากฏมากที่สุด เนื้อหาเรื่องปัญหาขยะและกากของเสียและวิธีการป้องกันแก้ไขปัญหาเป็นเนื้อหารายการสารคดีทางโทรทัศน์เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ปรากฏมากที่สุด

รูปแบบการนำเสนอรายการสารคดีทางโทรทัศน์เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มีความต้องการมากที่สุดคือ การใช้ภาพประกอบการบรรยาย มีพิธีกรและการเล่นเกมทายปัญหา ส่วนเนื้อหารายการสารคดีทางโทรทัศน์เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ต้องการมากที่สุดคือ เรื่องปัญหาสัตว์ป่าสูญพันธุ์ และวิธีการป้องกันและแก้ไข นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า รูปแบบและเนื้อหารายการสารคดีทางโทรทัศน์เกี่ยวกับการอนุรักษ์

สิ่งแวดล้อม กับความต้องการรูปแบบและเนื้อหารายการสารคดีทางโทรทัศน์เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ไม่สอดคล้องกัน

ลัดดาวัลย์ กำแพงแก้ว (2539) ได้ศึกษาปัจจัยการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ชุดโลกสลัปส์ (พ.ศ. 2531-2536) เฉพาะชุดที่ผลิตขึ้นโดยฝีมือคนไทย พบว่ากระบวนการผลิตรายการ "โลกสลัปส์" มีขั้นตอนที่คล้ายคลึงกับรายการทั่วไป เพียงแต่แตกต่างกันในรายละเอียดตามปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้เป็น 2 ลักษณะคือ "ปัจจัยภายใน" และ "ปัจจัยภายนอก" เนื่องจากตัวองค์กรผู้ผลิตรายการไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวในระบบสังคม แต่ต้องอาศัยความสัมพันธ์กับองค์กรอื่นๆ ที่อยู่ภายนอกด้วย

ปัจจัยภายในได้แก่ 1. ภาพลักษณ์ขององค์กร 2. ระบบการบริหารงาน 3. ความสามารถของบุคลากร 4. งบประมาณการผลิต 5. เทคโนโลยีการผลิต 6. คุณภาพของรายการ 7. การประชาสัมพันธ์ ส่วนปัจจัยภายนอกได้แก่ 1. แหล่งข้อมูลและเหตุการณ์ต่างๆ 2. ภาวะทางการตลาด 3. รสนิยมและทัศนคติของผู้ชม 4. นโยบายของสถานีโทรทัศน์ 5. นโยบายของผู้สนับสนุนรายการ 6. แรงกดดันทางสังคมและการเมือง ซึ่งเกือบทุกปัจจัยที่กล่าวมาแล้วนั้นสามารถก่อให้เกิดผลทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ